

STŘETÁVÁNÍ ZEMSKÉHO PATRIOTISMU, NÁRODNĚ ORIENTO VANÉHO VLASTENECTVÍ A MULTINACIONÁLNÍHO STÁT NÍHO PATRIOTISMU V KORESPONDENCI A V ODBORNÉM DÍLE MORAVSKÉHO HISTORIKA BEDY DUDÍKA

Richard Mahel (Praha)

The Mixture of Land Patriotism, Nationally Oriented Patriotism and Multinational State Patriotism in the Correspondence and Scientific Work of Beda Dudík

Abstract: For his entire life, the Moravian historiographer Beda Dudík exchanged letters with a number of important researchers and supporters of the language and nationally oriented revival in Bohemia, despite the fact that the relations between the two lands were not ideal at that time and their initial ideas of the form of the national-revival processes were significantly different. The paths of mutual understanding and possible cooperation were still being sought and shaped. Nevertheless, Dudík also maintained a lively correspondence with the supporters of multinational state (Austrian) identity. Dudík's written contacts and his scientific work mirror not only the gradual transformation of his patriotic attitude, but also the actual alteration of his correspondence network, reflecting these changes in ideas and opinions. On the examples of selected written contacts, it is possible to demonstrate some long-term problematic relations between the two lands, based on their different experience, their position in the Habsburg monarchy at the time and their historical development as well as the attempts to bridge these differences through a shared approach to formulating ideas about emancipation efforts within the Habsburg monarchy. These differences are proved by the extant correspondence of B. Dudík.

Keywords: Beda Dudík – correspondence – national revival processes – Bohemia and Morava – 19th century.

Dosavadní historiografický výzkum se prozatím věnoval moravskému historikovi Bedovi Dudíkovi především po biografické stránce, s ohledem na jeho odborné a organizační činnosti,¹ případně ještě na jeho členství v benediktinském řádu nebo jeho vztah k rodinným příslušníkům.² Naopak jeho vlastenecké postoje a zaznamenaná osobní stanoviska k tehdy probíhajícím obrozovacím a národně emancipačním aktivitám v českých zemích zůstaly prozatím stranou pozornosti. V předkládaném příspěvku se tak na vybraných příkladech z Dudíkova života i na základě výsledků jeho odborné činnosti pokouším upozornit na skutečnost, že rajhradský benediktin Beda Dudík během svého odborného i organizačního působení nezaujal zcela jednoznačné ani pevné stanovisko k právě probíhajícímu národně emancipačnímu hnutí v českých zemích, že se jeho postoje k němu vyvíjely v čase, proměňovaly se a vykazovaly tak jednoznačnou progresi, ale

současně v některých ohledech i překvapivou kontinuitu. Podle všeho se zdá, že jeho osobní postoje a názory k probíhajícímu národně emancipačnímu hnutí doznávaly významných proměn v souvislosti s naplňováním jeho vlastního života nejen po stránce osobní a lidské, ale zejména pod vlivem nabití událostních zkušeností (především v roce 1848) a nepochybně v souvislosti s pracovními i badatelskými úspěchy, podtrženými úspěšně nastartovanou a prožitou kariérou zemského historiografa, císařského a vládního rady i příležitostného císařského diplomata.

Rajhradský benediktin František Beda Dudík (1815–1890) patřil již od svých studentských let k stoupencům českého jazykového obrození, a to zejména v poněmčeném moravském školství. Sám byl odchovancem piaristického školství: řádové hlavní školy³ a poté gymnázia v Kroměříži,⁴ na které navázal studiem na filozofickém⁵ a teologickém

¹ Zejm. MAHEL, Richard. *Beda Dudík (1815–1890). Život a dílo rajhradského benediktina a moravského zemského historiografa ve světle jeho osobní pozůstalosti*. Praha: Národní archiv, 2015.

² Zejm. RYŠAVÁ, Eva. Historik Beda Dudík ve světle rodinné korespondence a vzpomínek. *Sborník Národního muzea, řada C – Literární historie 57 (Laudatio dr. Helze Turkové. Sborník příspěvků k životnímu jubileu)*, 2012, č. 1–2, s. 75–81; TOMÁŠKOVÁ, Ema. Historik a jeho pes aneb Neznámá tvář Bedy Dudíka. In: KALOUS, Antonín – STEJSKAL, Jan – ŠRÁMEK, Josef (edd.). *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2014, s. 331–344; TÁŽ. *Život a osobnost Bedy Dudíka (1815–1890) pohledem jeho deníků* [online]. Disertační práce obhájená na FF UP v Olomouci. Olomouc, 2016. [cit. 15. 6. 2017]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/69quif>.

³ Die k. k. Piaristen-Hauptschule in Kremsier, v letech 1824–1827.

⁴ K. k. Piaristen-Gymnasium in Kremsier, v letech 1827–1833.

⁵ Die philosophische Lehranstalt in Brünn, v letech 1833–1835.

ústavu v Brně⁶ a nakonec elitním studiem na Univerzitě císaře Františka I. v Olomouci.⁷ Uvědomoval si tak, že v průběhu gymnaziálního studia i následného studia bohosloví se v jazykovém ohledu kladl důraz především na osvojení klasických jazyků (starořečtina, latina, hebrejščina, aramejščina) a všudypřítomné němčiny, v té době v úřední komunikaci stále ještě nejpoužívanějšího jazyka podunajské monarchie. Na český, tehdejšími slovy „českoslovanský“ jazyk se ovšem pamatovalo jen málo a v některých socioprofesionálních skupinách nebo teritoriálních oblastech zemí Koruny české se čeština v oficiální komunikaci již prakticky neužívala. Hrozilo, že zůstane pouze jazykem prostého českého venkova, případně nevzdělaných vrstev, zatímco ve městech a v sociálně silnějších vrstvách ji z pragmatických důvodů nahradila oficiálně používaná němčina.

Čeština již delší dobu na Moravě skomírala, užívala se zpravidla už jen v soukromých hovorech. Zachována byla v některých studijních programech škol, kde byla reliktem z dob, kdy čeština fungovala jako vyučovací (přednáškový) jazyk, nebo byla zachována z rýze praktických důvodů. Přechodně se česky vyučovalo na teologických fakultách (zejm. pastorální teologie), kvůli oprávněné potřebě nižšího duchovenstva umět komunikovat též s obyvatelstvem nepříliš znalým německého jazyka, a dále během studia vybraných oborů tehdejší medicíny. Od roku 1793 také na pražské univerzitě (samostatná katedra české řeči a literatury), překvapivě též na vídeňské univerzitě (od r. 1775), dále na stavovských, inženýrských a vojenských akademiích ve Vídni a jako víceméně privátní činnost ve vybraných alumnátech, což zpravidla souviselo se vzrůstem vlasteneckého hnutí mezi budoucími kněžskými a s jejich neskrývaným zájmem o aktuálně módní slovanství.⁸ Nepravděpodobně a nesoustavně se dále výuka českého jazyka objevovala i na některých gymnáziích v Čechách (zejména v Praze). Jejím opětovnému „znovuzrození“ napomohlo mimo jiné i založení Matice české v roce 1830, která se zasadila o podporu a vydávání česky psaných knih. Znalost češtiny byla nutností také pro výkon některých úředních povolání, svázaných s působením v jazykově „českých“ oblastech. Oproti Čechám byla na Moravě po dlouhou dobu jediným místem, kde se českému jazyku veřejně vyučovalo, Stavovská akademie v Olomouci, zejména

v letech 1815–1843.⁹ Není tedy divu, že se Dudíkův mladistvý zájem soustředil právě tímto směrem, když chtěl docílit zařazení rodného jazyka do výukových osnov brněnského filozofického ústavu, na jehož půdě zahajoval vlastní pedagogickou dráhu.

Jeho rozhodnutí vzkřísit užívání českého jazyka na Moravě můžeme dávat do souvislostí s tehdejšími rozvojem národních identit i s divergencí zemských identit v podunajské monarchii¹⁰ a současně se skutečností, že právě Moravu Dudík chápal jako svou rodnou vlast, za kterou, ovšem v trochu jiné rovině, mohl teoreticky klidně pokládat celou podunajskou monarchii.¹¹ V jeho konkrétním případě to byl také doklad jeho dočasných sympatií s českým národně orientovaným hnutím v sousedních Čechách, které v daleko menší intenzitě pronikalo od třicátých let 19. století také na Moravu. Jeho enormní zájem, jakožto kněze a člena benediktinského řádu, o české jazykové obrození i jeho tehdejší úvahy o podpoře rodící se české národně orientované identity v sousedních Čechách, bychom neměli pokládat za neobvyklý jev. Právě naopak. Střední a nižší duchovenstvo bylo v českých zemích až do roku 1848 hlavním nositelem a propagátorem vlasteneckých a emancipačních idejí, což lze exemplárně doložit na příkladu Bedy Dudíka. Není bez zajímavosti, že ve vlasteneckém prnutí v české a moravské římskokatolické církvi ještě dlouhou dobu dozníval osvícenský racionalismus, podbarvený výraznou loajalitou vůči státu (podunajské monarchii) a centrálním i zemským úřadům (což lze částečně spatřovat i v počínání Bedy Dudíka). Rajhradští benediktini, novofíšští premonstráti a brněnští augustiniáni navíc patřili na Moravě mezi jednoznačnou duchovní, intelektuální elitu, a tak se na ně také v polovině 19. století stále pohlíželo. Teprve v době pobřežnové pozorujeme v české a moravské společnosti sílící liberální a národně-demokratické tendence. Jejich společným nepřítelem byla také autorita římskokatolické církve, zejména její domnělý klerikalismus (ultramontanismus), který podle jejich názoru bránil industrializaci i sociální emancipaci společnosti. Církev byla podle jejich názoru pouhou „pátou kolonou“ velkých pozemkových vlastníků a podporovatelkou konzervativních vlád a vlivných průmyslových kruhů.¹²

⁶ Die theologische Lehranstalt in Brünn, v letech 1836–39.

⁷ V letech 1836–1840.

⁸ Blíže ZLÁMAL, Bohumil. K národnímu probuzení v brněnském semináři. *Museum* 66, 1934–1935, s. 67–72; MASÁK, Emanuel. Účast brněnského alumnátu na národním a literárním probuzení Moravy. *MČSB* 41, 1907, s. 109–16; CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*. Olomouc, 1934; JEŽEK, Jan. *Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou (od r. 1780–1880)*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna J. Zemana, 1880.

⁹ Blíže BARTOCHA, Josef. *Čeština na bývalé univerzitě a stavovské akademii v Olomouci: účinek obou ústavů na obrození naše v Olomouci a na Moravě*. Olomouc: Nákladem R. Promberga, 1905.

¹⁰ Blíže k významovému obsahu a k možnostem užívání pojmu „identita“ souhrnně např. POWER, Martina – KUČERA, Rudolf. Úvod: kategorie identity v současné historiografii. In: KUČERA, Rudolf (ed.) et al. *Identita v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 9–23. K otázce zemského vlastenectví např. ŘEPA, Milan. *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2014, zejm. s. 34–45; PLAČKOVÁ, Magda. O moravském zemském stavovském patriotismu v době předbřežnové. *Vlastivědný věstník moravský* 19, 1977, s. 37–44. K utváření a k podobám národních identit, s přihlédnutím k Moravě např. KOLEJKA, Josef. České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848–1874. In: *Brno v minulosti a dnes* 2, 1960, s. 301–371; MEZNÍK, Jaroslav. Dějiny národu českého na Moravě. Nárys vývoje národního vědomí na Moravě do poloviny 19. století. *ČČH* 88, 1990, s. 34–62; KUTNAR, František. *Obrozenec vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češtví doby obrozené*. Praha, 2003; MALÍŘ, Jiří. Morava na předělu. K formování národního vědomí na Moravě v letech 1848–1871. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, č. 2, s. 345–363; KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996, zejm. s. 16–82; HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: MF, 1999, zejm. s. 54–80.

¹¹ Blíže k problematickému obsahu a k nevýrazně vymezenému významu pojmů „vlast“ a „vlastenectví“ např. ŘEPA, Milan. *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2014, zejm. s. 34–45.

¹² Blíže k projevům a podobám antiklerikalismu v českých zemích v 19. století např. BALÍK, Stanislav – FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – VLHA, Marek. *Český antiklerikalismus. Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*. Praha: Argo, 2015, zejména na s. 46–63, 88–94, 114–126, 169–179, 382–392.

Dudíkův překvapivý příklon k české národní identitě nebyl automatický ani programní. Byl reliktem jeho mladické vášně, touhy hledat jen to nové, originální a pokrokové, bylo to nadšení získané četbou vlasteneckých knih a různých časopisů, zejména těch jazykově českých a národně orientovaných. Byl to i výsledek původního mladického tápání a hledání vlastního názoru na smysl a význam šířících se obrozeneckých myšlenek, tak jak je poznal v národně smýšlejícím brněnském kněžském alumnátu, kde měl řadu přátel. Do té doby víme o jeho vlasteneckých postojích jen velmi málo a z toho, co přece jen víme, lze vytušit, že do ukončení vlastních studií neměl ještě příliš jasnou představu o svém vztahu k zemi, ve které žil a vyrůstal (Morava), ani k soustátí, ke kterému administrativně a politicky náležela (Rakouské císařství). V jednom ze svých prvních dopisů, z roku 1839, svou příslušnost a původ vymezil poněkud matoucí formulací „natione Cojetinensis, Patria Moravus“,¹³ tedy původem Kojetičan a svou vlastí Moravan,¹⁴ což by odpovídalo intencím tehdy na Moravě rozšířeného zemského patriotismu. Naproti tomu o rok později si do svého deníku poznamenal, že Alois Vojtěch Šembera (1807–1882),¹⁵ profesor českého jazyka na Stavovské akademii v Olomouci a jeho osobní přítel, je svými názory a jednáním skutečným Moravcem a příkladně jednajícím Slovanem.¹⁶ To Dudík napsal navzdory jeho nesporně českým, a nikoliv moravským kořenům. Takové konstatování, ve spojení s tím, co o Šemberově činnosti v daném období víme, svědčí už tehdy spíše pro Dudíkovo sympatie k rodící se české národní identitě než na Moravě stále ještě dominujícímu zemskému patriotismu. Je však pravděpodobné, že Dudík mohl souběžně sdílet a přijímat atributy obou tehdy živě vyznávaných vlasteneckých identit. Víme totiž, že nejpozději v letech 1842–1843, jak máme doloženo, byl už Dudík českým národně orientovaným vlastenečtím zcela pohlcen.¹⁷ A to navzdory historicky doložitelným i jistou tradicí a sentimentem živeným soupeřením, jak mezi některými vlastenci a zástupci stavovských obcí v Čechách a na Moravě (aktuálně např. o pojetí a sdílení rodící se české národní identity),¹⁸ tak mezi Prahou, jakožto tradičním politickým a nyní také národně identitotvorným centrem, a moravskými městy, stále posuzovanými pražskou optikou jako periferie. Tedy původně rivalita zemských identit, doplněná ještě historicky podmíněnou rivalitou samotných mo-

ravských měst Brna a Olomouce, jinak plnicích rolí nezpochybnitelných moravských center ve vztahu k ostatnímu území Moravy v správních, hospodářských a politických záležitostech a také z hlediska nastupujících aktivit moravských národně orientovaných vlastenců.¹⁹

Dudíkův tehdy ještě nepříliš vyprofilovaný postoj k tehdejší vlasteneckým aktivitám pravděpodobně souvisel s jeho obdivem k několika tehdejšími osobnostem, které se od sebe v podstatných rysech odlišovaly. V popředí jeho zájmu byly vzory rajhradské klášterní komunity: podpřevor a pedagog Řehoř Tomáš Volný (1793–1871), u něhož hledal inspiraci pro duchovní život, pedagogickou činnost a později i vlastivědnou a topografickou práci, jimiž nakonec Volný proslul, dále odkaz zesnulých rajhradských bratří, spojený se slavným obdobím rozmachu klášterní vědecké činnosti, kterou vyvíjeli Josef Bonaventura Piter (1708–1764), Alexius Habrich (1736–1794) nebo Magnoald Ziegelbauer (1689–1750). Jeho obdivu se těšili někteří zastánci a propagátoři rodící se české národní identity v sousedních Čechách i na Moravě, kteří vyšli z kořenů osvícensko-romantické vize rozvoje země Koruny české a kteří na ni souběžně navázali myšlenkou národní emancipace (definováním české národní identity). Jednalo se zejména o českého historiografa Františka Palackého (1798–1876), dále jazykovědce, literárního historika a cenzora Josefa Jungmanna (1773–1847), slavisty Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861) a Jana Kollára (1793–1852), archeologa a básníka Jana Erazima Vocela (1803–1871)²⁰ a na Moravě o profesora českého jazyka na Stavovské akademii v Olomouci Aloise Vojtěcha Šemberu (1807–1882). Z dalších osobností mírně klerikálně konzervativní nebo umírněně liberální orientace a stoupenců zemské identity to byli český historik Václav Vladivoj Tomek (1818–1905) nebo moravský zemský archivář a historiograf Antonín Boček (1802–1847). Konečně, na Dudíka přechodně zapůsobil také filozoficko-politický koncept moravského augustiniána a osobního přítele Františka Matouše Klácela (1808–1882).²¹ Na straně druhé, stále ctil v podstatě již překonanou pozdně osvícenskou koncepci moravských dějin historika Josefa Leonarda Knolla (1775–1841),²² kterou účelně doplňoval novým pojetím (národních dějin) z vycházejících svazků českých dějin českého historiografa Františka

¹³ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1-1, k. 151, f. 23, dopis dat. 26. 8. 1839 v Rajhradu.

¹⁴ Dudík se narodil v roce 1815 v hanáckém Kojetíně, malé obci na jižní Moravě.

¹⁵ Blíže FIŠER, Zdeněk. Milovník národa, který vzbudil nevděk: Alois Vojtěch Šembera. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk – MALAŤÁK, Demeter – PUMPR, Pavel (edd.). *Osobnosti moravských dějin 1*. Brno: Matice moravská, 2006, s. 293–307.

¹⁶ Blíže TOMÁŠKOVÁ, Ema. Beda Dudík OSB doktorandem v Olomouci. In: *Historica Olomucensia, 40–2011. Sborník prací historických XXVIII*, 2011, s. 95–108, zde na s. 105.

¹⁷ Jak dokládá vzájemná korespondence s Aloisem Vojtěchem Šemberou z let 1842–1846 (MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, kart. 161). Blíže MAHEL, Richard. Vliv Aloise Vojtěcha Šembery na Dudíkovo přednášky českého jazyka v Brně v letech 1845–1848. *Střední Morava: vlastivědná revue* 15, 2009, č. 29, s. 85–91.

¹⁸ „Pro vlastence v Čechách bylo tehdy české etnikum na Moravě pouze demonstrativně deklarovanou částí českého národního programu, nehrálo v počínající národní agitaci žádnou závažnější roli“ (HROCH 1999, s. 7). – Nastíněné soupeření přechodně gradovalo také v revolučním roce 1848, zejména v tehdejší angažované žurnalistice (za všechny např. Týdenník – listy poučné a zábavné, I, 1848 red. Jan Ohéřal, č. 15, 16, 24 a další). Blíže FIŠER, Zdeněk. Od Zábavníku k Týdenníku: trnitá cesta ke vzniku prvního českého periodika na Moravě. In: *Acta Mus. Moraviae*, řada SS, 85, 2000, s. 157–193; TRAUB, Hugo. Moravské časopisectvo v letech 1848–49. *Časopis Matice moravské* 94, 1920, s. 103–116, 203–217.

¹⁹ Blíže k pojetí „centra“ a „periferie“ v českých zemích z hlediska národně obrozovacích a politických aktivit např. DOUBEK, Vratislav. Česká politika mezi periferií a centrem (1890–1945). In: KÚČERA 2012, s. 27–42, zde s. 27–30.

²⁰ Na Dudíka zapůsobil především vlasteneckou poezií a článkem, pojednávajícím české vlastenectví (VOCEL, Jan Erazim. Slovo o české národnosti. *Časopis Českého museu* 19, 1845, č. 2, s. 258–267).

²¹ Blíže TRAPL, Miloslav. *František Matouš Klácel. Život a dílo*. Olomouc: UP, 1999; VOSYKA, Stanislav (ed.). *František Matouš Klácel. Filosof, spisovatel, novinář. Sborník ze symposia konaného ve dnech 24.–26. září 2008 v České Třebové*. Česká Třebová: Městské muzeum, 2008.

²² KNOLL, Joseph Leonard. *Mittelpunkte der Geschichtsforschung und Geschichtschreibung in Böhmen und Mähren als Einleitung in die sieben Bücher Mährischer Geschichten*. Olmütz, 1821.

Palackého, a to jak dvěma díly její původní jazykově německé mutace, tak její následnou česky psanou a částečně přepracovanou verzí.²³

Dudík se jako mladý pedagog filozofického ústavu v Brně²⁴ zasadil o zavedení výuky českého jazyka do školních osnov tohoto biskupského ústavu. Sympatizuje s českými národně orientovanými vlastenci a ovlivněn současně módním polonofilstvím, považoval obnovu českého jazyka v moravském poněmčeném školství takřka za samozřejmou. Významnou měrou jeho záměru napomohl profesor českého jazyka na Stavovské akademii v Olomouci Alois Vojtěch Šembera, český národně orientovaný buditel etablovaný v moravském olomouckém a brněnském vlasteneckém prostředí.²⁵ Z torza dochované vzájemné korespondence víme, že nejpozději od roku 1842 mezi oběma muži a tehdy blízkými přáteli započala čilá osobní korespondence, v níž se o něco starší a zkušenější Šembera pokoušel radit mladému ambicióznímu pedagogovi Dudíkovi, jak v úsilí dosáhnout zavedení výuky českého jazyka nejlépe postupovat.²⁶ V jednom ze svých dopisů Šembera neskrývá z Dudíkovi soukromé iniciativy nadšení, když píše: „S potěšením jsem z Vašeho listu vyrozuměl zprávu o nově založené knihovně české²⁷ a o Vašem chvalitebném snažení, napomoci našemu zanedbanému vlasteneckému jazyku (= češtině, pozn. autora) také cvičením (= soukromými hodinami češtiny, pozn. autora)... Zdar tedy a požeňání Vašemu čestnému podnikání“.²⁸ Pro zdárný průběh schvalovacího řízení Dudíkovi žádosti u dvorské studijní komise a biskupského ordinariátu v letech 1845–1846 vyhotovil profesor Šembera Dudíkovi osvědčení (Zeugnis) potvrzující kompetenci přednášet na filozofickém ústavu dějiny českého jazyka a dále mu v dalších dopisech doporučil, z jakých stávajících učebnic a jazykových příruček by měl vycházet. Nabídl mu dokonce i část vlastních přednášek, které hodlal v nejbližší době zpřístupnit tiskem. Výsledkem byl nejprve souhlas nadřízené instance s Dudíkovou soukromou a bezplatnou výukou češtiny na filozofickém ústavu (28. 12. 1845)²⁹ a po další Dudíkově urgenci pak učitelský dekret (22. 3. 1846),³⁰ opravňující k veřejné, ovšem stále bezplatné výuce českého jazyka na filozofickém ústavu, a to v rozsahu dvou přednášek týdně, s právem veřejné výstupní zkoušky a vydáváním

platného osvědčení. Vyvrcholením Dudíkova úspěšného snažení byla nástupní řeč k výuce českého jazyka, slavnostně přednesená na půdě školy dne 26. března 1846, která potvrzuje Dudíkovi sympatie k českému národně orientovanému hnutí, jehož integrální programovou součástí bylo i úsilí o české jazykové obrození, obsahovala však také paradoxně prvky, které současně odpovídaly tehdejšímu obsahu moravského patriotismu, byly tedy současně podporou lokální zemské identity.³¹

Sympatiemi k rodící se české národní identitě byl motivován i jeho neúspěšný pokus sestavit studentům filozofického ústavu v Brně vlastní, vlastenecky angažovanou učebnici k dějinám českého jazyka a literatury.³² Dudík se oprávněně domníval, že pro výklad studentům k dějinám české literatury je dosud hojně užívaný Jungmannův knihopis³³ příliš hutný a obsažný, a že bude vhodnější ho nahradit stručnějším výtahem, s nástinem skutečně jen toho podstatného, včetně rodících se národně orientovaných vlasteneckých snah, identifikovatelných v posledních českých literárních počínech. Dudík však ve své snaze narazil na problém, který bychom v současné době mohli chápat jako autor-skoprávní: jeho učebnice byla totiž kompilačním výtahem z tehdy oblíbených prací respektovaných jazykovědců a historiků, jakými byli František Palacký, Josef Jungmann a Václav Vladivoj Tomek. Především Palackého a Jungmanna si Dudík vážil, neboť na nich oceňoval, kromě podpory rodičímu se konceptu české národní identity a jejich odborných aktivit, také podporu stávajícímu zemskému vlastenectví, alternovanému Dudíkem na Moravě. Pustit se s nimi do případného sporu bylo pro Dudíka tudíž nejen otázkou odborné polemiky, ale i případným soubojem s vlastním svědomím, neboť s nimi sdílel rodící se ideový koncept českého národního života. S výjimkou Jungmanna, který Dudíkovi učebnici ještě před svým skolem v roce 1847 cenzuroval, ji ostatní chápali jako neoprávněný kompilát a doporučovali autorovi, aby buď z jejich prací pouze citoval, nebo vytvořil učebnici zcela novou a původní. To mělo za následek, že Dudíkova učebnice nebyla nikdy vytištěna, ačkoliv již měla sjednanou podporu pražské Matice české a na Moravě se s ní na biskupských ústavech pro výuku českého jazyka téměř počítalo.

²³ PALACKÝ, Franz. *Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften. Bd. 1–2*. Prag: G. H. Söhne, 1836–1842; TÝŽ. *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů. Díly 1–5*. Praha: J. G. Kalve, 1848–1876. Blíže k proměně konceptu a k přepracování některých původních svazků srov. KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký (1798–1876): životopis*. Praha: Argo, 1998, s. 164–168, 189–192, 259–260, 371–372; ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*. Praha: Argo, 2011.

²⁴ Přednášet začal ve školním roce 1840/1841, nejprve jako suplent latiny, záhy jako řádný pedagog s plným úvazkem latiny a dějepisu a od roku 1842 též jako garant celé klasické filologie na tamějším ústavu.

²⁵ Blíže MAHEL 2009, č. 29, s. 85–91. – Šembera částečně navázal na průkopnické pokusy o systematickou výuku českému jazyku na Stavovské akademii historiografů Antonína Bočka (1802–1847). Vlastní výuku však postavil prakticky na zcela nových, metodicky pevnějších a edukativnějších základech.

²⁶ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 161, A. V. Šembera B. Dudíkovi.

²⁷ Dudík na filozofickém ústavu zřídil, či spíše významně rozšířil, stávající školní knihovnu o slovanské a české vlastenecké tisky.

²⁸ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 161, ff. 3–4, Šembera Dudíkovi, dat. 7. 6. 1843 v Olomouci.

²⁹ Tamtéž, sign. Dm 3/1-6, k. 151, f. 9, dekret vydaný v Brně, podeps. bisk. komisař Václav von Tálský.

³⁰ Tamtéž, f. 10, dekret vydaný v Brně, podeps. bisk. komisař Václav von Tálský.

³¹ Přetisk Dudíkovi nástupní řeči viz POKORNÝ, Václav Jan. Beda Dudík zahajuje přednášky o české literatuře v Brně roku 1846. In: BITNAR, Vilém – ZAMYKAL, Ladislav (edd.). *Archiv literární: prameny dějin české literatury katolické: příloha k revui Archa. Sv. 2*. Olomouc: Družina literární a umělecká, 1922, s. 201–204.

³² Dochovaly se dva ručně psané exempláře s odlišným názvem, ale s takřka totožným obsahem (DUDÍK, Beda. *Přehled literatury československé*, 155 ff.; TÝŽ. *Stručná historie Literatury české. Sestavil Dr. Beda Dudík*, 163 ff.). K nevydané učebnici blíže MAHEL, Richard. „Študující mládeži a všem milým krajanům...“. První podání českých dějin Františka Bedy Dudíka v jeho rukopisu k dějinám české literatury z roku 1848. *Vlastivědný věstník moravský* 60, 2008, č. 3, s. 269–278, č. 4, s. 345–358; TÝŽ 2015, s. 167–176.

³³ JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. Praha: A. Straširypka, 1825.

Bylo očividné, že Dudíkova učebnice neměla být jen školní učebnicí, i to, že čile nekompiloval od zmíněných autorů v domnělé honbě za fakty a zprostředkovanými informacemi, aby suplovaly jeho vlastní vědeckou činnost. Dudík záměrně přihlédl k těmto autorům, neboť v té době patřili k čelným představitelům nové, národně orientované intelektuální vlastenecké elitě a tím se jako autor učebnice chtěl přihlásit k jimi propagovaným myšlenkám národní emancipace v sousedních Čechách. Byl to ve skutečnosti významný doklad toho, že již kolem roku 1847 byly kontury české národní identity na Moravě známy a ovlivnily činnost a působení některých mladých, národně orientovaných vlasteneckých pedagogů, historiků, archivářů, politiků a žurnalistů v Olomouci a v Brně, byť jich stále nebylo mnoho. Dudík chtěl takto svým studentům v Brně zprostředkovat šířící se nové vlastenecké myšlenky a výzvy ze sousedních Čech, k čemuž avizovaná učebnice dějin českého jazyka, jehož znovuzavedení do škol a do úřední komunikace bylo jedním z prosazovaných požadavků těchto vlastenců, mohla výrazně přispět.³⁴ To však výše uvedení autoři, kteří byli dotčeni Dudíkovým kompilátem, patrně nedocenili a vydání učebnice pro moravské studenty v Brně zabránili. Výsledkem zmarované Dudíkovy snahy tak byly pouze dva, víceméně identicky ručně psané svazky jeho učebnice k dějinám českého jazyka, z nichž jeden byl zaslán J. Jungmannovi pro cenzurní řízení (1847), zatímco druhý Dudíkovi představenému, rajhradskému opatovi Viktoru Šlosarovi (+ 1854). Oba exempláře, lišící se vzájemně spíše v nepodstatných detailech a v nadepsaných názvech, se zachovaly do současných dnů.³⁵

Dudíkovy sympatie k idejím české národní identity byly patrné také z obsahu pojednané učebnice. Autor se tehdy netajil zejména obdivem k slovanství, k Husovu odkazu i přeceněním významu husitského hnutí (přičemž svůj obdiv k Husovi později podstatně zmírnil), měl porozumění pro plodné a později přerušené působení Jednoty bratrské na Moravě, přimlouval se za probíhající obrozenecké aktivity ve společnosti i v samotné římskokatolické církvi. Zařazení předních českých slavistů a národně orientovaných historiků a básníků, jeho tehdejších víceméně současníků, do závěru celého pojednání pak nikoho nemohlo nechat na pochybách, jakým způsobem Dudík o národní emancipaci v té době smýšlel a jak se k ní veřejně stavěl. Ideovým konceptem české národní emancipace byly ovlivněny také jeho dějepisné přednášky (prokládal je a doplňoval výkladovými odbočkami k vlasteneckému hnutí a k nutnosti regenerovat český jazyk). Kvůli napomenutím ze strany biskupského ordinariátu musel takového výkladu zanechat, přesto vzpomínky jeho žáků na

jeho přednášky nezapadly, jak dosvědčuje dopis jednoho z Dudíkových žáků Jana Bohuslava Müllera brněnskému augustiniánu Františku Matouši Klácelovi (1808–1882): „O Dudíkovi Vám netřeba mnoho psáti, neboť ho znáte lépe než já. Jen to nesmím opomenouti, že by se byl ve svém přednášení brzy spálil. Počal totiž tak volně dějepis přednášeti, propléтал svoje čtení tak liberálními náhledy, že všichni nad tím často až užasli. Konečně ho někdo musel udat a on měl šeredné oplétání. Nyní přednáší velmi chladně a ortodoxně“.³⁶ Přesto ani poté nikoliv ke spokojenosti biskupského ordinariátu, neboť v roce 1848 se výhrady vůči Dudíkovým přednáškám opakovaly, tentokrát k výkladu biblických dějin, a zasáhnout musel nakonec písemným napomenutím brněnský biskup Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsch (v úřadu v letech 1842–1870).³⁷

Za další projev Dudíkovy snahy prosadit český jazyk do školství i historické vědy můžeme pokládat jeho pokus otisknout vlastní příspěvek v česky psaném periodiku *Časopis Českého museum*, vydávaném v Praze.³⁸ K takovému konstatování nás opravňuje zjištění, že se tak stalo v době, kdy pedagog Dudík připravoval vlastní česky psanou učebnici k dějinám české literatury, podnícen obdivem k národně emancipačnímu hnutí v Čechách, a kdy se otevřeně k obnově a užívání českého jazyka vyslovoval v korespondenci s A. V. Šemberou nebo s Janem Erazimem Vocelem, tehdejší redaktorem *Musejníku*. Dalším vodítkem je skutečnost, že dosud Dudík publikoval pouze v jazykově německých kulturních a vlastivědných časopisech na Moravě a nyní poprvé hodlal publikovat česky, a právě do pražského *Musejníku*, který byl nejen na Moravě tehdy považován za významné, česky psané a vlastenecky orientované periodikum, podporující mimo jiné české jazykové obrození.³⁹ V Dudíkově případě se jednalo o edici českého znění legendární kompetenční smlouvy mezi dvěma soupeřícími Habsburky v Čechách na počátku 17. století, doprovobenou velmi stručným Dudíkovým komentářem. V této záležitosti Dudík písemně vyjednával s Janem Erazimem Vocelem, redaktorem zmíněného časopisu, který také posuzoval vhodnost a obsah nabízených příspěvků. Dudíkem zvolené téma se zaměřením časopisu korespondovalo a odpovídalo také Vocelovu osobnímu sentimentu. Že nemělo zůstat u jediného Dudíkova česky psaného příspěvku, víme z dochovaného torza jejich vzájemné korespondence.⁴⁰ I v těchto případech se totiž Dudík věnoval historickým událostem, které měly co do činnosti klíčovými obdobím z českých národních dějin nebo poukazovaly na zásadní momenty, v nichž měli Čechové a Moravané podle Dudíka sehrát výraznější roli. Proti jejich

³⁴ Blíže např. ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *O rovnoprávnosti jazyka českého a německého v Moravě*. Brno, K. Winiker, 1848. Srov. HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČsČH* 16, 1968, č. 3, s. 317–340. Dokladem této Dudíkovy snahy bylo i zařazení krátké vlastenecké básně Jana Kollára do závěru svého kompilátu. Ta jednoznačně deklarovala podporu české národní identity, na Moravě přijímanou kolem roku 1847 stále ještě spíše s rozpaky.

³⁵ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1953, sign. Dm 3/3a-4, k. 163. DUDÍK, Beda. *Přehled literatury československé* (115 ff.). Srov. Muzeum Brněnska, KBOR, rkp. R 690, F/K.I.d.25. *Stručná historie Literatury české. Sestavil Dr. Beda Dudík*.

³⁶ Památník národního písemnictví, Praha, Literární archiv (Strahovský klášter), fond Fr. M. Klácel, 4/B/3, 237/51, J. B. Müller Fr. M. Klácelovi, dat. 3. 12. 1844 v Brně.

³⁷ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1947, sign. Dm 3/1-7a, k. 152, ff. 1–5, dva dopisy biskupa Schaffgotsche s ev. č. 792, oba dat. 28. 12. 1848 v Brně.

³⁸ Blíže DUDÍK, Beda. Smlouva, kteráž se stala mezi císařem Rudolfem a Matyášem arciknížetem Rakouským v ležení polním mezi Štěrboholy a dolními Měcholupy léta 1608. *ČČM* 19, 1845, sv. 2, s. 292–308.

³⁹ Blíže k málo známým počátkům Dudíkovy publikační činnosti: MAHEL, Richard. K počátkům vědecké činnosti rajhradského benediktina a moravského historika Františka Bedy Dudíka (1815–1890). Ke 120. výročí úmrtí historiografa Moravy. *Vlastivědný věstník moravský* 63, 2011, č. 2, s. 105–119.

⁴⁰ MZA Brno, fond E6, sign. Dm 3/2a-208, k. 153, dopisy J. E. Vocela B. Dudíkovi, dat. 1845–1846 v Praze.

otištění však byla tehdy vídeňská cenzura, která nakonec způsobila, že žádný z dalších Dudíkových příspěvků koncipovaných pro pražský musejní časopis už nevyšel tiskem, jak Dudíkovi oznámil Vocel.⁴¹

V případě Bedy Dudíka můžeme publikování česky psaného příspěvku hodnotit spíše jako kuriozitu, sledujeme-li záležitost s odstupem času a vzhledem k jeho jinak dominantním jazykově německým příspěvkům. Avšak nezapomínejme, že tehdy Dudík ještě netušil, že to bude na dlouhou dobu jeden z mála jeho česky psaných příspěvků, ani to, že mu další publikování v Praze nebude nakonec cenzurou umožněno. Lze tedy konstatovat, že Dudík se ve skutečnosti publikování v českém jazyku nebránil, avšak vnější okolnosti (cenzura, neochota redaktorů, jiné redakční plány), stejně jako záležitosti, o kterých po uvážení rozhodl Dudík sám (plodná spolupráce s jazykově německým Historickým spolkem v Brně, orientace na rakouskou historickou vědu, plnění pracovních úkolů Moravského zemského výboru a jeho postupný příklon k multinacionálnímu státnímu patriotismu /rakušanství/ po roce 1850), způsobily, že z pragmatických důvodů dal přednost nakonec němčině, prostředí moravských a rakouských odborných a vlastivědných časopisů a kariérnímu růstu v Brně a ve Vídni. Jeho epizodní publikování v českém odborném tisku, stejně jako neúspěšný pokus o vydání ideově angažované školní učebnice v Praze, přesto musíme chápat jako doklad jeho tehdejšího porozumění a příklonu k českému národně emancipačnímu hnutí, šířícímu se pozvolna po roce 1830 také Moravou.

Dudíkovy ideově politické názory raného období (1844–1848) můžeme vystopovat i z počátků jeho historiografické činnosti, vyvíjené v jednu chvíli ještě souběžně s pedagogikou.⁴² Zaujme již výběr odborných a vlastivědných periodik, do nichž své odborné a popularizační prvotiny ve čtyřicátých letech 19. století zasílal. Vůbec nejčastěji se jednalo o jazykově německý kulturní časopis *Blätter für Literatur und Kunst*, přílohu známého časopisu *Wiener Zeitung*,⁴³ který se obsahově a tematicky pokoušel vyhybat nacionálnímu a konfrontačnímu tónu v zasílaných příspěvcích, případně podobně orientovaným názorům jejich autorů. List svým pojetím a obsahem zosobňoval nadstranickou a nadetnickou příslušnost, prezentoval aktuální výsledky z oblasti vědy, informační novinky, popularizoval a reflektoval dění v oblasti kultury a umění. Byl tak mnohem přístupnější vnějším atributům zemské vlastenecké identity. Jedním příspěvkem Dudík obohatil, jak bylo avizováno, česky vydávaný *Časopis Českého museum*, dále přispěl do jazykově německé *Moravie*, lokálně

orientovaného kulturního a vlastivědného periodika,⁴⁴ dále do podobně zaměřeného kalendáře *Moravský Poutník*⁴⁵ a do nově ustaveného spolkového, jazykově německého a zemsky orientovaného moravského časopisu *Mittheilungen*.⁴⁶ Dudíkovy příspěvky v těchto časopisech mají zpravidla ustálenou koncepci i podobu. Vesměs se dotýkají vybrané historické události, svázané s moravskými dějinami, případně přímo s dějinami Brna, které následně představí v bilanční a současně v popularizační formě. Zdrojem jeho poznání, byť to ve svých raných příspěvcích často nepřiznává, byla především Cerroniho sbírka rukopisů a starých tisků, složitě odkoupená Moravským zemským výborem pro tehdejší brněnský stavovský archiv (studium archiválií potvrzují jeho časté a dochované poznámky tužkou na předešlých). Dudík využitím této sbírky buď suploval absenci jiných archivních zdrojů, kterým by se rád věnoval, ale které zatím neměl jako brněnský pedagog k dispozici (stále byl především zaměstnancem biskupského ústavu, nikoliv ještě historikem), nebo tuto sbírku mohl využívat záměrně jakožto lokální patriot k cílenému zpracování a bližšímu představení převážně známých regionálních témat, s kterými je obsahově sbírka svázána. Podle všeho se zdá, že obě teze mají své opodstatnění. Rané příspěvky, jak víme, využíval zejména ve své pedagogické praxi, při doplňkovém výkladu studentům, ale současně již pomýšlel na dráhu historika nebo archiváře, což se mu zdařilo až s odstupem několika let.⁴⁷ Jakmile se začal naplno zabývat archivními materiály, Cerroniho sbírku jako prvotní zdroj historického poznání opustil, přestože se k ní účelově ještě několikrát vrátil.⁴⁸

Kde je to o něco jasnější, je Dudíkův pozdější pokus zasáhnout do tehdy rodící se archeologie. Z jeho nemnoha příspěvků lze vyvozovat Dudíkovo zemské (moravské), ale i doznívající české národně orientované vlastenectví. Archeologii se věnoval pravděpodobně i pod vlivem oborových studií českého archeologa Jana Erazima Vocela.⁴⁹ S Vocelem Dudík udržoval korespondenční kontakt už z doby, kdy s ním konzultoval publikování vlastních příspěvků pro *Časopis Českého Museum*, jehož byl Vocel tehdy redaktorem, také však z prestižních a vlasteneckých pohnutek. Katalyzátorem mohla být i po léta budovaná rajhradská klášterní sbírka archeologických nálezů, kterou se v Dudíkově době pokusil systematizovat tehdejší benediktinský podpřevor, pedagog a církevní topograf Řehoř Tomáš Volný, ale nakonec i málo známá Dudíkova osobní účast na některém z terénních výzkumů, realizovaných v blízkém okolí kláštera, jak se podařilo nedávno prokázat.⁵⁰ Dudík se nikdy nestal odborníkem

⁴¹ „S velkou nelibostí nucen se vidím vašnosti oznámiti, že oba články do časopisu musejního od vašnosti zaslané [...] cenzurou odmrštěny byly“ (MZA Brno, fond E6, sign. Dm 3/2a-208, k. 153, f. 739, J. E. Vocel B. Dudíkovi, dat. 3. 7. 1846 v Praze).

⁴² Blíže MAHEL 2011, č. 2, s. 105–119.

⁴³ *Blätter für Literatur und Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturkunde*. Časopis redigoval Adolf Schmidl, vycházel v letech 1844–1848.

⁴⁴ *Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes*. Blíže KUSÁKOVÁ, Lenka. Časopis Moravia (1838–1849). Jeho místo v literatuře a kultuře etnicky rozdělené moravské společnosti druhé třetiny 19. století. In: KUBÍČEK, Tomáš – ŘEPA, Milan (edd.). Jan Ohéřal a jeho doba. *Časopis matice moravské. Supplementum* 2, 2010, s. 95–109.

⁴⁵ *Jurende's Mährischer Wanderer. Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des österreichischen Kaiserstaates*. – Časopis založil a redigoval Karl Joseph Jurende, po něm Rudolph Rohrer. Vycházel v letech 1809–1859.

⁴⁶ *Mittheilungen der k. k. Mähr.-Schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn*.

⁴⁷ K Dudíkovým ambicím a pokusům dosáhnout moravskými stavy placeného místa zemského historiografa nebo zemského archiváře: MAHEL 2015, s. 197–201, 214–218, 302–304.

⁴⁸ Dudík se pokusil tuto rozsáhlou sbírku archivně zpracovat a katalogizovat, avšak s nevelkým úspěchem. Blíže tamtéž, s. 201–211.

⁴⁹ Zejména VOCEL, Jan Erazim. *Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde*. Prag: Kronberger und Ržiwnatz, 1845.

⁵⁰ Blíže HUDEC, Jaroslav. Archeologie v původních sbírkách benediktinského kláštera v Rajhradě. In: *Sborník Muzea Brněnska*, 2008, s. 122–133.

pro tuto oblast výzkumu, nicméně tomuto mladému a teprve se rozvíjejícímu oboru přál a k tomu měly přispět i jeho spíše drobnější texty, stejně jako pokus inovovat metodologickou stránku výzkumu a interpretaci výsledků obsažených v nálezo- vých zprávách a vědeckých studiích.⁵¹ Dudík na straně jedné přijal tehdejší, poněkud účelové hodnocení nálezů podle dobových kritérií srovnávací morfologie a domnělé etnické příslušnosti (podle národnostních skupin),⁵² na straně druhé volal po interdisciplinaritě, zejména když samotná archeologie stále ještě neměla normativní metodologii výzkumu, ani ustálenou terminologii.⁵³ Domníval se, že určení a interpretace nejstarších slovanských nálezů svědčí pro starší slovanské osídlení střední Evropy, než se všeobecně soudilo a zejména než jaké přisuzovala slovanskému etniku konkurenční německá archeologie.⁵⁴ Romantický historismus a doznívající panslavismus, pod jejichž vlivem se jako mnohý badatel tehdejší doby chopil výsledků tehdejších archeologických nálezů, sváděly k všeobecnému a často k nevědeckému nacionálnímu soutěžení mezi jednotlivými evropskými národy, jehož prvotním úkolem bylo prokazování dostatečné „starožitnosti“ a tím i domnělé kulturní vyspělosti národa. Nebylo těžké uhadnout, že pozadím takového soutěžení bylo historicky dané i emocemi živěné soupeření mezi slovanským a germánským etnikem o politický, hospodářský a kulturní rozmach a případnou dominanci ve střední Evropě. V Dudíkově případě to byl zpočátku užší záběr na teritoriální prostor Moravy, z čehož můžeme vyvozovat, že v tomto případě byl ovlivněn nejen doznávajícím panslavismem (zejména polonofilstvím), ale také moravským zemským patriotismem. Dudík však přesto tomuto nadějnému oboru ve svém historickém výzkumu nepřisuzoval tolik významu, kolik by se pravděpodobně od historika očekávalo. Podle všeho tento obor chápal spíše jako historickou pomocnou vědu a příliš patně nevěřil, že by se mohla v nejbližších desetiletích rozvinout v plně samostatnou vědeckou disciplínu, a to přesto, že se aktivně účastnil tří mezinárodních archeologických kongresů se slibnými výsledky.⁵⁵ Ve své osobní prognóze, týkající se budoucnosti archeologie, se tak nepochybně zmýlil, přestože nijak nezpochybňoval zveřejněné oborové výsledky. S nástupem pozitivismu v historické vědě v poslední třetině 19. století převládala v archeologické metodologii nakonec nově uplatňovaná chronologicko-typologická systematika, interpretující nálezy podle chronologicky stanovených epoch a nálezových skupin (typů či kultur). To však bylo ještě generaci Bedy Dudíka prakticky cizí.

Dudíkovo rané, mladistvé zaujetí českým národně emancipačním hnutím vyvrcholilo v revolučním roce 1848.

V kombinaci se zemským patriotismem, kterého se nikdy zcela nevzdal, tvořilo velmi svěží a neotřelý vlastenecký koncept, přijatelný i pro mnohého, jinak národně orientovaného vlastence neznalého Moravana. Z jeho tištěných publikací je těmito myšlenkami poznamenána především publikace k soudobému stavu Moravy, vydaná právě v revolučním roce 1848.⁵⁶ V ní kombinuje své mladistvé vlastenecké postoje a touhu po politické a kulturní proměně podunajské monarchie s požadavkem důslednějšího poznání a rozvoje rodné (moravské) země. Byl to Dudíkův příspěvek k tehdejší diskusi o postavení a významu Moravy ve svazku zemí Koruny české, o postavení země v rámci celé podunajské monarchie i jakýsi nenápadný politický manifest Moravanům, aby pro svou rodnou zemi více pracovali, propagovali ji a více ctili na základě poznání jejích charakteristik, přehledně zpracovaných v Dudíkově publikaci. Jako kuriózní se může z dnešního pohledu zdát, že přes veškerý důraz na zemské hodnoty a potřebu politických a kulturních proměn je publikace napsána německy. Původní koncept zemského vlastenectví však nebyl víceméně zasažen ani ostrakizován soupeřením národnostních skupin, přestože jinak kladl důraz – v případě Moravy – také na posílení českého jazyka ve školství a v úřední komunikaci, navzdory dominujícímu postavení němčiny. Nakonec, Dudík sám lépe ovládal němčinu než rodnou češtinu a také z důvodu, že německý jazyk byl jazykem tehdejší vědy a nejužívanějším komunikačním prostředkem podunajské monarchie, dával jí přirozeně přednost před rodnou češtinou. Dudíkovo počáteční nadšení revolučním kvasem dokládá i část dochované korespondence v osobní pozůstalosti. Svému příteli, olomouckému kanovníkovi Robertu hraběti Lichnovskému (1822–1879)⁵⁷ na konci roku 1848 optimisticky napsal: „Škoda, že musím nečinně přihlížeti, až přijdou dny skutků. Zatím aspoň pilně snáším stavivo k příští budově. Jako učitel mám k tomu příležitosti dost a srdce radostí se směje, vidí-li, jak setbě se daří [...]. Kéž takovému vlastenectví, spočívajícímu na náboženství a lásce k vlasti, Bůh jenom žehná!“⁵⁸ Avizovanou vlastí je mu přitom Morava, jak vyplývá ze vzájemné korespondence s Lichnovským. Současně však ve svých listech zapochyboval o některých proklamovaných revolučních cílech a zejména se obával vlivu anarchistických, studentských, dělnických a politicky levicově orientovaných revolučních sil, stejně jako se již dříve obával liberálů. To se nakonec odrazilo i na postupném vydávání jednotlivých částí zmíněné publikace. Ještě na konci dubna roku 1848 zcela s průběhem revoluce i s následně učiněnými vládními opatřeními souhlasil, včetně vy-

⁵¹ Blíže k Dudíkovo vztahu k archeologii: MAHEL, Richard. Beda Dudík a počátky moravské archeologie. In: HEILANDOVÁ, Lucie (ed.) et al. *Posledních dvě stě let v historii rajhradského kláštera*. Brno: MZK, 2013, s. 49–67.

⁵² DUDÍK, Beda. Předkřesťanská pohřebiště na Moravě. *Časopis Matice moravské* 7, 1875, s. 9–21.

⁵³ Navrhoval např. obor „srovnávací archeologie doby předhistorické“, která by se opírala o poznatky a kombinaci výsledků dobové kranologie, osteologie a srovnávací filologie (tamtéž).

⁵⁴ DUDÍK, Beda. *Über die alten heidnischen Begräbnisplätze in Mähren*. SAW, Phil.-hist. Classe, 1854, Bd. 12, s. 467–492 (vyšlo též jako separát nákladem Císařské akademie věd ve Vídni v témže roce).

⁵⁵ Prvním byla archeologická konference v uherském Máros-Vásárhely (1864), druhým mezinárodní kongres v ruském Kyjevě (1874), pro který si zapůjčil z brněnského Františkova muzea demonstrační předměty, a třetím mezinárodní kongres v uherské Budapešti (1876).

⁵⁶ DUDÍK, Beda. *Mährens gegenwärtige Zustände vom Standpunkte der Statistik. Heft 1–4*. Brünn: C. Winiker, 1848.

⁵⁷ K němu blíže KNAPÍKOVÁ, Jaromíra. Děkan olomoucké metropolitní kapituly Robert hrabě Lichnovský. In: ČERMÁK, Miroslav. (ed.). *Střední Morava: kulturněhistorická revue* 12. Olomouc: Memoria, 2001, s. 4–16; MLČÁK, Leoš. Kaple sv. Barbory na olomouckém kapitulním děkanství. In: MLČÁK, Leoš. (ed.). *Střední Morava: vlastivědná revue* 26. Olomouc: Memoria, 2008, s. 4–14, zejm. na s. 5–6, 9–10.

⁵⁸ POKORNÝ, Václav Jan. *Beda Dudík o událostech r. 1848*. Podle korespondence Dudíkovy s hr. Lichnovským. Brno, otisk z Hlídky, 1926, zde na s. 4–5 (Dudík Lichnovskému, dat. 28. 12. 1848 v Brně).

dání nové Pillersdorfovy ústavy. Současně ve své korespondenci s Lichnovským podhalil své stále přetrvávající sympatie k polskému národu (své polonofilství), když s uspokojením konstatoval, že z brněnského Špilberka byli v rámci amnestie z 20. března 1848 propuštěni také polští vězni z doby polského listopadového povstání. „Tento den, který přinesl ovoce vídeňského úsilí, byl pro mne nejradostnější,“ poznamenal k tomu Dudík ve svém dalším dopise olomouckému kanovníkovi. Současně se však poprvé vyznal ze svých obav, co všechno může také revoluce přinést: totiž z možného rozhodnutí moravského zemského sněmu omezit vliv římskokatolické církve a počet klášterů na Moravě. „Obávám se,“ sděluje k tomu dále Dudík, „že se Rajhrad v rukou benediktinů sotva udrží. Stane-li se to (= rušení klášterů, pozn. autora), co si pak počnu?“ Zdá se však, že obecný zájem, osud moravské země a jejích česky hovořících obyvatel, mu byly přednější než jeho osobní existenční dilema, a proto nakonec víceméně vzletně k tehdejšímu událostem poznamenal: „Náš národ jest zabezpečen, a proto se raduji, velmi raduji [...], můj národ stal se velikým a oživil, a proto vivat, třikráte vivat našemu konstitučnímu Ferdinandovi!“⁵⁹ Na podzim roku 1848 byl už ale průběhem revolučního léta v Praze a zejména krvavou dohrou ve Vídni zcela zklamán, stejně jako z průběžné intenzivní radikalizace brněnského studentstva i z příležitostných manifestací brněnských dělníků. V tamějším radikálním tisku byl tehdy Beda Dudík, vzhledem k jeho kněžskému učitelskému povolání i kvůli jeho známému odmítání liberálních požadavků, dokonce označen (bezpochyby neoprávněně) za stoupence klerikálně konzervativních (protirevolučních) sil, což on vehementně odmítal a stěžoval si na to jak ve vzájemné korespondenci se svým bratrem Antonínem Dudíkem, tak v předmluvě právě vydávané publikace k soudobému stavu Moravy.⁶⁰

Dudíkovo programové a na svou dobu na Moravě víceméně odvážné sdílení idejí české národní identity společně se zemským (moravským) patriotismem tak nemělo mít dlouhého trvání. Zpočátku tyto ideové hodnoty sdílel na Moravě např. s Aloisem V. Šemberou, Františkem M. Klácelem, Janem Ohéralem (1810–1868)⁶¹ nebo Janem Helceletem (1812–1876)⁶² až do poloviny století. Společně se přechodně sešli také v tehdejší moravské žurnalistice, když Dudík začal zveřejňovat krátký souhrn historických událostí z českých a moravských dějin v nově založeném národně orientovaném a česky tištěném *Týdenníku*, jehož hlavními redaktory byli právě Klácel a Ohéral.⁶³ Teprve v souvislosti s vyústěním revolučních událostí na Moravě v letech 1848–1849, kterými

byl přes počáteční optimismus nakonec výrazně zklamán, a jistě i v souvislosti s ohrožením jistot římskokatolické církve a s proměnou následných pracovních zadání se jeho názorový postoj k revoluci začal pozvolna proměňovat. V letech 1848–1850 byl nejprve silně zasažen vzrůstajícím vlivem tzv. Družiny Sušilovy v moravské římskokatolické církvi, jejíž vůdčí postavou byl kněz a brněnský pedagog František Sušil (1804–1868), jehož byl Dudík mimo jiné žákem. Sdružení mělo být moravskou, římskokatolickou a mírně konzervativně laděnou odpovědí na nástup liberálně-demokratických nových myšlenkových proudů v českých zemích, mimo jiné kritizujících postavení římskokatolické církve na Moravě a obecně v podunajské monarchii. Současně mělo být alternativou i vůči silicím obrannému ultramontanismu ze strany konzervativní římskokatolické územní správy, reprezentované např. vídeňským arcibiskupem a kardinálem Josephem Otmarem rytířem von Rauscher a knížetem von Seckau (v úřadu v letech 1853–1875). Stejně tak mu byl sympatický od padesátých let 19. století vzrůstající se politický katolicismus na Moravě, který Dudík vnímal primárně jako obranu zavedených jistot římskokatolické církve a jejího vlivu v moravském školství a v občanských záležitostech, a rovněž akceptoval programovou propagaci slovanství, zatímco vlastní politický rozměr hnutí ho již tolik nezaujal. Nicméně ctil jeho hlavní protagonisty a rané reprezentanty, jako např. kněze a básníka Karla Aloise Vinařického (1803–1869) a kněze a spisovatele Václava Štulce (1807–1853), s nímž byl dokonce v pravidelném písemném kontaktu a s kterým podnikl společnou cyrilometodějskou pouť do Říma.⁶⁴ Tento Dudíkův oživený příklon k zemskému patriotismu, v němž nyní akcentoval postavení a vliv římskokatolické církve na Moravě a moravskou cyrilometodějskou tradici, odráží také jeho pracovní zpráva z 18. září 1849,⁶⁵ kterou odeslal moravskému zemskému výboru v rámci svých ambicí dosáhnout jmenování moravským zemským historio- grafem nebo zemským archivářem, případně získat a vykonávat obě funkce placené zemskými stavy, jako tomu bylo ještě za působení jednoho z jeho předchůdců Antonína Bočka (1802–1847, v úřadech od r. 1837 a 1839). Ve své zprávě mimo jiné napsal: „Moje činnost jen k tomu jedinému cíli se nese, abych v oboru dějin pro svou drahou vlast (= tj. Moravu – pozn. autora) pracoval a tak sobě získal důvěry slavného zemského výboru.“⁶⁶ Právě v tomto období se stal členem řady lokálně (na Moravě) působících spolků, např. Národní jednoty sv. Cyrilla a Methuda (1849), Matice moravské (1850) nebo Dědictví sv. Cyrilla a Methuda (1850) a Histo-

⁵⁹ Měl na mysli císaře Ferdinanda I. Dobrotivého, vládnoucího v l. 1835–1848 (tamtéž, s. 6–7, B. Dudík hr. Lichnovskému, dat. 26. 4. 1848 v Brně).

⁶⁰ „Zugleich aber möge die Öffentlichkeit diese Arbeit als mein politisches Glaubensbekenntnis ansehen, und sich daraus überzeugen, welches Unrecht mir jene zufügen, die mich so gerne auf der Liste der Überspannten, der Ultras sehen möchten... Dass ich aber mein reiches und schönes Mähren aus voller Seele liebe, daher unmöglich Parteizwecke fördern, oder gar einleiten könne, mag der kleine Kreis von Freunden beweisen, die mein zurückgezogenes Leben näher kennen“ (DUDÍK, Beda. *Mährens gegenwärtige Zustände vom Standpunkte der Statistik*, předmluva, s. 5–6).

⁶¹ Blíže TRAPL, Miroslav. *Novinář Jan Ohéral. Nástin jeho života a díla se zvláštním zřetelem k působení na Moravě*. Ostrava: Profil, 1969; KUBÍČEK – ŘEPA 2010.

⁶² Blíže KUBÍČEK, Jaromír. Jan Helcelet: k 200. výročí narození redaktora prvních českých novin v Olomouci. *Vlastivědný věstník moravský* 64, 2012, č. 1, s. 3–10; SOUŠEK, Josef. *MUDr. Jan Helcelet*. Brno: Moravský legionář, 1937.

⁶³ Kalendář historický. Sestavil profesor Dr. Beda Dudík. *Týdenník – listy pouaučné a zábavné*, 1848, č. 1–11, (od 6. ledna do 16. března 1848).

⁶⁴ Jak přímo Štulec k avizované pouti poznamenal: „S velikou radostí v družině poutníkův cyrilometodějských, vítám kněze bratra výtečníka, jenž jest ozdobou a chloubou Moravského ráje“ (MZA Brno, fond E6, inv. č. 1948, sign. Dm 3/2a-190, k. 153, f. 711, V. Štulec B. Dudíkovi, dat. 20. 6. 1881 na Vyšehradě).

⁶⁵ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1951, sign. Dm 3/2d, k. 162, ff. 23–25 (koncept Dudíkovy zprávy), srov. MZA Brno, fond A8 (Zemská registratura), sign. G 37, 43/6, k. 474, č. j. 2033/52, 71 ff. (obsahuje doručení čistopis Dudíkovy zprávy).

⁶⁶ BRETHOLZ, Bertold. *Moravský zemský archiv*, s. 33–38, zde na s. 35 (český překlad Dudíkovy pracovní zprávy), též KOCMAN, Alois et al. *Průvodce po státním archivu v Brně*. Brno: Krajské nakl., 1954, s. 105–107. – Blíže k obsahu pracovní zprávy MAHEL 2015, s. 199–200.

risko-statistické sekce Moravsko-slezské hospodářské společnosti (1850), v rámci které rozvíjel své historiografické a vlastivědné zájmy přes deset let.

Nastíněná forma vlastenectví postupně dozrávala v následujících letech proměny, což souviselo jednak s ambicemi mladého pedagoga a vědecky nadějného benediktina, jednak s novými pracovními nabídkami ze strany zemského výboru v Brně, které ho přibližovaly vysněné pozici zemského historiografa. Názorový obrat Bedy Dudíka byl samozřejmě postupný a vykazoval výraznou kontinuitu. To se odráželo i v tehdejších postojích vídeňské státní i brněnské zemské administrativy vůči Bedovi Dudíkovi. Přestože již na pomezí let 1848 a 1849 ztratil iluze o národně orientovaném vlastenectví a pod vlivem vyústění revolučních událostí v podunajské monarchii se následně přimkl ke konzervativnějším římskokatolickým kruhům, tak ještě na konci roku 1851 upozorňovaly policejní zprávy na jeho domnělé a stále zanícené slovanství (sein Eifer für die slawische Nationalität).⁶⁷ Přispěl k tomu nakonec i sám Dudík následným znovuváděním svých občasných, lehce provokativních názorových reliktvů z doby předběznové, jak tomu bylo např. v roce 1850, kdy vydával tiskem na pokračování (v *Morawských nowinách*) sloupek k českým a moravským dějinám. V jedné části, věnované jazykové otázce v minulosti, mimo jiné poznamenal: „Ve vyšších kruzích vzdělanosti pak panoval hovor německý, jakož se posud ve vlastech našich stává, avšak zajisté dlouho již stávati nebude“.⁶⁸ Jednoznačnou proměnu vlasteneckého smýšlení nejlépe dokládalo Dudíkovo následné členství v zahraničních, převážně rakouských nebo německých vlastivědných a muzejních spolcích. Stal se čestným nebo dopisujícím členem např. Královské německé pruské společnosti (1853), Společnosti pro starší německé dějepisectví (1853), Historického spolku pro Horní Bavorsko (1858), Spolku pro výzkum dějin a starožitností Slezska (1856) a jiných. Proměna nepochybně souvisela také s Dudíkovým výzkumem v tamějších archívech a knihovnách. Co se týká nových pracovních zadání, byly jimi především požadavek moravského zemského výboru a Historicko-statistické sekce⁶⁹ na realizaci bohemikálního výzkumu ve švédských archívech a knihovnách a dále zadání zemského výboru, aby Dudík sepsal pojednání o státoprávním postavení Opavska vůči Moravě, neboť v té době aktuálně probíhal spor o státoprávní příslušnost tohoto knížectví. Proměnu vlasteneckého smýšlení nakonec zaregistrovala také vídeňská státní administrativa a konečně přestala Dudíka podezírat z nebezpečných postojů a nepřátelských názorů na ústřední vládu. V roce 1854 naopak Dudík z pracovních důvodů absolvoval audienci u tehdejšího poli-

cejního ministra Johanna Franze Kempena svobodného pána von Fichtenstamm (v úřadu v letech 1849–1859), na kterého měl učinit velmi dobrý dojem.⁷⁰ V letech 1851–1853 Dudík z pověření Moravského zemského výboru bádá ve švédských a italských archívech a knihovnách a souběžně se pokoušel věnovat heuristice pramenných a knižních zdrojů k zamýšlené srovnávací studii o státoprávním postavení Opavska, kterou Dudíkovi zadal tentýž výbor. V roce 1855 dosáhl u zemského výboru jmenování zemským historiografem, především pod vlivem úspěšného zahraničního bádání i na základě tří vydaných publikací. Znamenalo to, že mohl opustit dosavadní pedagogickou dráhu (Vyšší gymnázium v Brně) a věnovat se naplno historiografickému bádání. Přechodně sice přednášel na vídeňské univerzitě jako soukromý docent pro studium středověkých písemných pramenů (1855–1856),⁷¹ souviselo to však právě s jeho badatelskými ambicemi i se záměrem blíže poznat rakouskou historickou vědu. V té době se již Beda Dudík nepočítal mezi jednoznačné stoupence a podporovatele rodící se české národní identity v Čechách a z jeho korespondence i z dalších materiálů tohoto období už zjišťujeme, že stále více inklinuje k zemské (moravské) identitě, a dokonce se netají sympatiemi ke státnímu (rakouskému) patriotismu, občas zjednodušeně nazývanému rakušanstvím. Jednalo se o exemplárně konzervativní formu státem doporučovaného vlasteneckého smýšlení,⁷² které se vyznačovalo mimo jiné výraznou loajalitou trůnu a vládnoucí dynastii, často také podporou multinacionálnímu (nadanárodnímu) rázu státně politického útvaru (podunajské monarchie) a odpovídalo víceméně také představám ústředních církevně-správních úřadů o úloze a postavení římskokatolické církve v podunajské monarchii. Výrazným představitelem takových postojů a snah v římskokatolické církvi podunajské monarchie byl již zmiňovaný vídeňský arcibiskup kardinál Joseph Otmar rytíř von Rauscher.

Konzervativní státní patriotismus (rakušanství) byl přechodně významně posílen státem uzavřeným konkordátem s Vatikánem v roce 1855. Přesto nemůžeme v tomto ohledu považovat Dudíka za neoabsolutistu ani stoupence bezvýhradného monarchismu, ačkoliv mu tyto postoje nebyly zase až tolik vzdálené, jak dokládá přepis jeho osobního rozhovoru se švédským korunním princem Karlem Ludvíkem Bernadottem, pozdějším švédským králem Karlem XV. (1859–1872), z 16. června 1851 (zaslaný rakouským úřadům), ke kterému došlo během jeho bohemikálního výzkumu ve Švédsku.⁷³ Tento výzkum měl dvojí význam: přes nesporně odborný potenciál hledačství původně českých literárních památek odvezených do Švédska na konci třicetileté

⁶⁷ RYŠAVÁ, Eva. Ke dvěma výročím moravského historiografa Bedy Dudíka. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, s. 225–33, zde na s. 227; Srov. TÁŽ. Beda Dudík, 1815–1890. In: BARTEČEK, Ivo (ed.) *Historiografie Moravy a Slezska, sv. 1*. Olomouc: FF UP, 2001, s. 83–94, zde na s. 85.

⁶⁸ *Moravské nowiny* III, 1850, č. 197, s. 824, dat. 29. 8. 1850, Dějiny naší vlasti moravské, III. kniha, doba IV.

⁶⁹ Historisch-statistische Sektion der K. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

⁷⁰ „Ein interessanter Mann besuchte mich heute: der Priester Dr. Dudík [...]. Ich hoffe, diesen klugen und unterrichteten Mann benützen zu können“, zapsal si ministr po návštěvě do svého deníku (MAYR, Josef Karl /ed./: *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859*. Eingeleitet und herausgegeben von J. K. Mayr. Wien-Leipzig, Österreichischer Bundesverlag, 1931, s. 343 /zpráva dat. 31. 10. 1854/).

⁷¹ Blíže: *Oeffentliche Vorlesungen an der k. k. Universitaet zu Wien im Winter-Semester 1855/1856*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1855, s. 18, *Oeffentliche Vorlesungen an der k. k. Universitaet zu Wien im Winter-Semester 1856/1857*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1856, s. 18.

⁷² Blíže: KOŘALKA, Jiří. České rakušanství v 19. století. In: *Radecký a jeho doba = Radetzky und seine Zeit: Sborník příspěvků z vědeckého semináře. Část I*. Praha, 1992, s. 40–53; TÝŽ. Vztah rakouského státního patriotismu a velkoněmecké ideologie k Čechům v první polovině 19. století. In: *Ústecký sborník historický*, Ústí nad Labem: ONV a Okresní archiv v Ústí nad Labem, 1985, s. 241–262; KÁRNÍK, Zdeněk. Konzervativní sociální zdroje supraetnického rakušanství a předlitavského supraparacionalismu. In: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. Díl 2: Z dob rakouských a předlitavských, 1848–1918*. Praha: Karolinum, 1998, s. 49–85.

války v něm můžeme spatřovat i význam symbolický a vlastenecký, odpovídající tehdejší potřebě zdůraznit kulturně-historický význam českého a moravského literárního bohatství, podpořit obrození českého jazyka ve školství i pokračující výzkum v korelaci s rozvíjejícími se dalšími obrozovacími aktivitami v českých zemích. Dudík korunnímu princovi během osobního setkání mimo jiné sdělil, jak ve své informační zprávě ze schůzky později přiznal: „My v Rakousku jsme stále ještě zvyklí viděti náplň veškeré moci v králi. Toliko pod monarchistickou, nikoli konstituční ústavou, může regent jednat podle hlasu svého srdce a kdykoliv habsburští králové tak učinili, jejich národové byli vždy šťastní“.⁷⁴

Právě zemský patriotismus byl v záležitosti švédského výzkumu nepochybně jedním z motivujících prvků zadavatele výzkumu – moravského zemského výboru, ale i Dudíkovi snahy úkolu jakožto pověřený badatel plně dostát, což se mu zcela podařilo až v příštích 27 letech (roku 1878) importem 23 bohemik zpět do zemského archivu v Brně. Přesto nelze nevidět, že mu nebyla multinacionální forma státního patriotismu lhostejná. Na straně druhé, není zcela jisté, zda v případě schůzky s korunním princem skutečně projevil osobní názory a postoje, nebo se jen pokusil vyjít názorově vstříc princovu naturelu, neboť jak potvrdil v jiném dopisu svému bratru Antonínovi, na dobrých vztazích s korunním princem mu do budoucna velmi záleželo: „U prince měl jsem asi dvouhodinné, velmi zajímavé rozmlouvání. On (= princ, pozn. autora) mi přislíbil, že mne v mých pracích všemožně podporovati chce. Tak budeme vidět.“⁷⁵ Dudík navzdory všemu zůstal, i přes proklamovaný a jistě překvapivý obsah schůzky s korunním princem s jednoznačně doloženou proměnou vlasteneckých názorů, stále ještě věren myšlence jazykového obrozování a mnohým ideálům souvisejícím s podporou zemské (moravské) identity, které prosazovali moravští vlastenci poměrně širokého názorového spektra, bez ohledu na jejich etnický původ nebo používaný jazyk. Dudíkův názorový postoj padesátých až sedmdesátých let tak můžeme spíše identifikovat jako pozoruhodnou, a přesto ústrojnou syntézu rakušanství a původně vyznávaného moravského patriotismu, za současného doznívání polonofilství.

Od druhé poloviny padesátých let 19. století byl Dudík pracovníčně zaangažován pro řád německých rytířů, který přibližně ve stejné době budoval nový centrální řádový archiv a řádovou klenotnici ve Vídni, po ztrátě rakouského (habsburského) vlivu na situaci v německých zemích a zejména v Mergentheimu, kde byl původní řádový archiv. Dudík měl jednak získat pro řád řadu důležitých archiválií, svědčících o jejich velkolepých a pohnutých dějinách, jednak měl katalogizovat archiválie a mobiliář nově budovaného archivu a klenotnice.⁷⁶ To už byla Dudíkova situace zcela jiná, než v letech 1848–1850, kdy byl pro vídeňskou státní administra-

tivu stále velkým otazníkem. Nyní již požíval její důvěry a také již zcela přijal za své multinacionální rakušanství, což bylo nakonec nutným předpokladem pro jeho další kariérní růst i případná další vládní angažmá, kterých utěšeně od druhé poloviny padesátých let přibývalo. Jeho příznivé postavení vědce a archivního badatele dokládá opět jeho korespondence, kterou během výzkumů pro avizovaný rytířský řád čile vedl se svým bratrem Antonínem Dudíkem. V jednom z listů svému bratru z německých zemí píše: „Celých čtrnáct dní jsem zde strávil jen prohlížením starých spisů. Přijel jsem sem s jedním mě od ministerstva wirtenberského dodaným komisařem, neboť se jedná o vydání mnoha archiválních věcí německému řádu“ a dále dodává pro nás důležitou informaci: „Já zde funguji jako komisař vlády rakouské, obšírným plnomocenstvím vyslán...“⁷⁷ Ostatně, sám Dudík se v této době víceméně pochvalně vyjadřuje také o mezinárodním postavení podunajské monarchie v Evropě i o vládnoucí habsburské dynastii. V pozdější materiálové publikaci, věnované epizodní etapě působení frýdlantského vévody Albrechta z Valdštejna (+1634) v letech 1630–1632, přímo v předmluvě poznamenal, že „Rakousko (= míněna celá podunajská monarchie, pozn. autora) je mocnost tak velká a v Evropě natolik vážená, že ani nemůže malicherně uvažovat“.⁷⁸ A podobně se Dudík o tomto středoevropském soustátí nebo o vládnoucí habsburské dynastii vyjadřuje v předmluvách svých dalších publikací, nebo alespoň glorifikuje postavení a význam moravského zemského výboru, pokud píše v intencích moravského výzkumu či o lokálních (moravských) záležitostech.

Akcent na multinacionální státní patriotismus i znovu poznatý zemský patriotismus nezůstal jeho současníkům utajen, neboť se projevoval v Dudíkově každodenním jednání a konání. Zejména však jeho bezprostřední okolí, s výjimkou rodinného zázemí, hojně přispívalo k tomu, co se o Dudíkovi nakonec veřejně říkalo i poněkud diskrétně občas šířilo,⁷⁹ neboť sám Dudík si žádný záměrný mediální obraz až do šedesátých let 19. století nevytvářel a své osobní názory a obsah pracovních zadání sděloval jen několika svým přátelům a důvěrníkům. Jeho mediální obraz tak vytvářeli především jeho kolegové z historicko-statistické sekce moravského historického spolku, úřední kruhy, s nimiž jednal, a příjemci jím hojně vedené korespondence, z nichž někteří byli jeho dlouhodobými souputníky. Především ze strany národně orientovaných vlastenců na Moravě, s nimiž v době předběžně ještě sdílel řadu obrozeneckých a národně emancipačních idejí i plánovaných celospolečenských změn, nyní zaznívaly vůči němu výpady a projevy nepochopení nad jeho změnou vlasteneckých postojů a osvojenou loajalitou vídeňské státní administrativě. Dudík o této zpočátku skryté a později veřejně projevované antipatii věděl a zmínil se o ní také

⁷³ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 157, spis „Carl Ludwig“, ff. 4–10, *Inhalt des Gesprächs*. Srov. POKORNÝ, Václav Jan. Beda Dudík u korunního prince švédského r. 1851. *Hlidka* 49, 1932, s. 185–191.

⁷⁴ POKORNÝ 1932, s. 188.

⁷⁵ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 155, Beda Dudík Antonínovi Dudíkovi, ff. 3–4, dat. 26. 6. 1851 ve Stockholmu.

⁷⁶ Blíže k jeho činnosti pro avizovaný řád: MAHEL 2015, s. 259–270.

⁷⁷ MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 155, ff. 17–18, B. Dudík A. Dudíkovi, dat. 2. 11. 1859 v Mergentheimu.

⁷⁸ „Ist ja Oesterreich Macht zu gross, zu sehr in Europa geachtet, um kleinlich auch nur denken zu können!“ (DUDÍK, Beda. *Waldstein von seine Enthebung bis zur abermaligen Übernahme des Armée-Ober-Commando von 13. August 1630 bis 12. April 1632*. Wien, 1858, předmluva, s. XV).

⁷⁹ Tuto tezi hojně prosazoval a až nekriticky zastával historik Oskar Meister (blíže MEISTER, O. *Ergänzungen zur mährischen Gelehrten-Geschichte*. Über den mährischen Geschichtsforscher Dudik. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 40, 1938, Heft 1, s. 81–83).

ve své osobní korespondenci přátelům. Náznaky Dudíkova názorového obratu je možné identifikovat již v rané korespondenci s kanovníkem olomoucké kapituly Robertem hrabětem Lichnovským, jak bylo naznačeno v souvislosti s událostmi roku 1848. Průběh jednoho souvisejícího Dudíkova odborného sporu, kvůli vybraným tezím v jeho jazykově německé mutaci knižní řady moravských dějin, vydávaných od roku 1860, aktuálně navíc podbarvený polemikou o podstatě vlastenectví a stížený stigmatem blízkého se cyrilometodějského milénia, pak identifikujeme především v korespondenci z pera brněnského archiváře Vincence Brandla (1834–1901).⁸⁰ Důsledky a přetrvávající Dudíkovi obavy z prohlubující se nepřátelské reakce národně orientovaných vlastenců, ale na druhé straně též výhrady, zaznívající vůči němu z konzervativně laděného křídla římskokatolického duchovenstva, jsou patrné např. v jeho dopisech zasílaných bratru Antonínu Dudíkovi (1824–1892), ale také vybraným představitelům centrální politické reprezentace, např. v letech 1861–1862 rakouskému exministru, aktuálně rakouskému velvyslanci ve Vatikánu Alexandru svobodnému pánovi von Bachovi (v úřadu v l. 1848–1868), nebo exministru spravedlnosti, aktuálně ministru politické správy císařství Josefu Lasserovi svobodnému pánovi von Zollheim (v úřadu v l. 1860–1878), jehož dokonce předčasně žádal o případné nové pracovní angažmá, pokud ztratí stávající místo stavovského zemského historiohrafa kvůli vzniklé zášti vůči jeho osobě v Brně.

Dudíkova proměna vlasteneckých postojů, jak jsem právě naznačil, zanechala stopy i v odborném díle. Názorovým odklonem od radikálně pojímané české národní identity směrem k zemské moravské identitě je již poznamenán jeho katalog k rozsáhlé brněnské Cerroniho sbírce rukopisů a starých tisků, a to především výběrem rukopisných archiválií, určených pro zamýšlený katalog a jejich archivní a historiografickou interpretaci.⁸¹ Kromě toho, že u Dudíka převážil praktický přístup, motivovaný fiskální stránkou kompletační transakce, snažil se Dudík preferovat především archiválie s jednoznačně moravským zakotvením původu nebo pro výklad moravských dějin nepostradatelné. Ani v této snaze však nebyl, viděno optikou současného bádání, příliš úspěšný, a tak nebylo divu, že výsledný díl katalogu, který se již nedočká dalšího pokračování, nezískal náležitý ohlas ani rychlé ediční následování. Výmluvně o tom svědčí zejména dopis českého historiohrafa Františka Palackého, zaslaný Dudíkovi jako poděkování za odeslaný exemplář do Prahy.⁸² Přesto Dudíkův pokus popsat vybraná moravika novým metodickým přístupem byl shledán některými jeho současníky jako potřebný a důvodný. Výše řečená sbírka představovala pro moravské dějiny výrazný zdroj historického poznání, ve své době nebyla nijak rozříděna ani archivářsky zpracována

a Dudíkovo úsilí popsat a alespoň selektivně zhodnotit její jednotlivé písemné archiválie, což by mělo vždy předcházet historiografické interpretaci, se mnohým jeho současníkům jevílo jako žádoucí. Nejlépe takový názor shrnul při posuzování Dudíkova nově vydaného katalogu rakouský historik Josef Chmel (1798–1858), když o publikaci napsal: „Mezi všemi korunními zeměmi Morava pro své dějiny pracuje nejvíce a to nejučelněji. Nejdříve zkoumat a sbírat prameny, pak teprve pomýšlet na dějiny“.⁸³ Nakonec i František Palacký, který podobné archivní výzkumy prováděl po celé své tvůrčí období, vytkl Dudíkovi spíše metodologické aspekty zpracování katalogu než samotný pokus popsat, uspořádat a zpřístupnit tento rozsáhlý archivní soubor registry a zevrubnějším popisem v katalogové formě. Dudíka a Palackého v danou chvíli nerozdělovaly názory na pokračující národní emancipaci v Čechách ani jisté rozpaky, které vyvolávalo Dudíkovo separátní a konzervativně klerikální pojmání moravských dějin u moravských národně orientovaných vlastenců na Moravě, ale ryze odborný pohled na způsob archivního zpracování písemných pramenů a možnosti jejich zpřístupňování. Nicméně, již o několik let později se oba stavovští historioграфové dostali do zcela jiných silných ideových rozporů, podtržených odlišnou interpretací vybraných historických událostí společně sdílených českých a moravských dějin, které měly své kořeny mimo jiné v odlišných názorech na další progresi národní emancipace v obou zemích Koruny české, v níž měli její představitelé v Čechách prozatím jednoznačnou iniciativu i převahu. Společný a těsnější postup obou zemí v naplňování emancipačního národního programu poněkud ztěžovalo časté separátní chování některých českých protagonistů, kteří opakovaně odmítali myšlenku rovnocenného postavení českých a moravských zástupců při rozhodování v klíčových záležitostech obou zemí⁸⁴ a stejně tak přehlíželi některé požadavky moravských národně orientovaných vlastenců, pokud směřovaly k možnému posílení moravské svébytnosti v rámci Koruny české, nebo k výraznějšímu kompetenčnímu a rozhodovacímu vlivu moravských zemských úřadů.

Po roce 1860 se v podunajské monarchii stále silněji ozývaly hlasy dovolávající se principů politického a hospodářského liberalismu, které byly nejen odpovědí na dosud platný konkordát z roku 1855 a konzervativně jednající ústřední vlády podunajské monarchie padesátých let 19. století, ale byly také reakcí na neúspěchy zahraničněpolitické a zejména vojenské. Teprve legislativní a vládní změny v šedesátých letech 19. století výrazněji oslabily postavení římskokatolické církve v podunajské monarchii a vedly také ke štěpení a k proměně původní, víceméně jednotné linie jejího politického působení. Církevní vliv byl sice přechodně posílen za působení Taaffeho vlády v Rakousku-Uhersku,⁸⁵ zejména

⁸⁰ Památník národního písemnictví, Praha, Literární archiv (Strahovský klášter), fond A. V. Šembera, 6/3/11, dopisy V. Brandla A. V. Šemberovi. Srov. MZA Brno, fond G35 (Jednotlivci – spolky), Vincenc Brandl, k. 1, 5 dopisů B. Dudíka V. Brandlovi z let 1878 a 1887, tamtéž, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 155, 6 dopisů V. Brandla B. Dudíkovi z let 1868–1889.

⁸¹ DUDÍK, Beda. *Mährens Geschichte-Quellen*. Im Auftrage des hohen mährischen Landesausschusses. Tom. I: J. P. Cerroni's Handschriften-Sammlung. Abtheilung 1: Die Landesgeschichte im Allgemeinen. Folge 1: Der politische Theil derselben. Brünn: C. Winiker, 1850.

⁸² MZA Brno, fond E6, inv. č. 1950, sign. Dm 3/2c, k. 160, ff. 7–8, Fr. Palacký B. Dudíkovi, dat. 30. 5. 1850.

⁸³ MZA Brno, fond A8, sign. G 37, k. 474, č. 2033/52, ff. 62–63.

⁸⁴ Exemplárně tomu bylo např. na jaře roku 1848 při koncipování obou pražských petic s požadavky, zaslaných do Vídně, k čemuž nebyli zástupci moravských národně orientovaných vlastenců přizváni: „Chybili tedy Čechové, že se svou záležitostí (= tj. s peticí) přímou cestou neobrátili se k Moravanům, nýbrž zrovna k císaři pánu, čímž veliké podezření a kyselost proti sobě vzbudili,“ komentoval tehdy událost brněnský Týdenník (*Hlas z Moravy*. Týdenník: listy pouučně a zábavně, roč. I, ze dne 13. dubna 1848, č. 15, s. 120).

v letech 1879–1893, kdy se k moci dostal tzv. železný kruh pravice, nicméně liberální vymoženosti předchozích rakouských převážně liberálních vlád zůstaly v zásadních rysech nepostiženy, takže lze oslabené postavení římskokatolické církve, jak se domnívá část současných badatelů, označit také jako „výrazný konfesní šev pro celou druhou polovinu 19. století mezi západní a východní kulturou a západní a východní církví“.⁸⁶

Dudík byl těmito společenskými proměnami nepochybně zasažen, ovšem jeho vnějškově prezentované stanovisko se příliš neměnilo, respektive nyní už nepodléhalo módním politickým programům a vděčně přetřásaným tématům v rámci tehdejšího politického či národně emancipačního soupeření. Jeho opatrné, mírně konzervativní klerikální názory, jím prezentované nejvíce v padesátých a šedesátých letech 19. století, v sobě kombinovaly už tradičně vyznávaný zemský patriotismus, v té době také s prvky multinacionálního státního patriotismu (rakušanství) a relikty doznávajícího romantismu s nepřehlédnutelnými prvky polonofilství. V důsledku takto orientovaných postojů se dostával do stále větší izolace vůči radikálnějším národně orientovaným moravským vlastencům, kterých už tehdy nebylo málo. Dudíkovo postoj bylo přitom vyvozováno především z jeho odborných prací, neboť veřejně se k aktuálním politickým událostem nebo k lokálním národně orientovaným tématům prakticky nevyjadřoval.⁸⁷ Co se týká jeho písemného díla, mám zde na mysli především jeho celoživotní dílo – syntézu moravských dějin, kterou vydával tiskem v letech 1860–1888. Národně orientovaný výklad moravských dějin totiž Dudík svým čtenářům nenabídl, tím spíše, že sám už nebyl těmito myšlenkami příliš zaujat, jako ještě před přibližně patnácti lety. První vydání navíc vyšlo tiskem v německém jazyce, ačkoliv se dlouho očekávalo vypsání domácích dějin v národním, tedy z hlediska národně orientovaných Moravanů v „československém“ jazyce. V době, kdy navíc postupně narůstaly odstředivé tendence u části Moravanů a kulminovaly přechodně v sedmdesátých letech do podoby zamýšleného separatismu (vlastenčení),⁸⁸ narazil Dudík ve svých moravských dějinách na velmi citlivé historické téma, spjaté s moravskou historií i tradicí.⁸⁹ Tím třaskavým tématem byl velkomoravský Velehrad, respektive jeho tehdy předpokládaná lokalizace. Jeho hypotetickým umístěním do panonského Mosaburku na sebe Dudík obrátil pozornost značného množství Moravanů

(a nejen jich samotných), kteří se naopak pokoušeli bránit tradiční názor, podle kterého byl Velehrad jako sídlo arcibiskupa Metoděje v územním jádru Velké Moravy. Ke sporné interpretační události došlo navíc v době, kdy se chystaly oslavy tisícího jubilea příchodu slovanských věrozvěstů na Moravu (1863). Z drobné pasáže v syntetické práci⁹⁰ se tak na několik let zrodila silná polemika, která nebyla pouze věcným sporem o historickou pravdu, ale do jisté míry i účelově vedenou protidudíkovskou kampaní na Moravě.⁹¹

Nejvýraznějším Dudíkovým kritikem na Moravě se v danou chvíli stal brněnský zemský archivář Vincenc Brandl, který také zastupoval názory především národně orientovaných vlastenců. Z jeho písemných reakcí přátelům a významným českým a moravským vlastencům zjišťujeme, že byl v dané chvíli jednoznačným stoupencem české národní identity na Moravě.

Dudík byl polemickou reakcí poněkud zaskočen, ale dokázal jí čelit, neboť byl na ni připraven. Ostatně již při vydávání své publikace věnované bohemikálnímu výzkumu ve Švédsku z roku 1852 v jednom svém dopise bratru Antonínovi poznamenal, že jistě bude následovat polemická reakce.⁹² K ní tehdy nakonec nedošlo, na rozdíl od výbušné situace v roce 1860. Pobouřené reakce se dostavily logicky zejména z Moravy, ale ojedinele i ze sousedních Čech. Dudík nejvíce zasáhla odmítavá reakce na jeho první svazek moravských dějin z pera českého historiografa Františka Palackého, která byla zveřejněna počátkem roku 1861 v české publicistice. Jeho kritické pojednání, zčásti věnované i Dudíkově publikaci,⁹³ nejen že odmítalo Dudíkovo dedukci o lokalizaci Velehradu do západouherské Panonie, ale bylo současně otevřenou kritikou samotného Bedy Dudíka, kterého Palacký označil za protičesky a konzervativně klerikálně smýšlejícího historika, jehož přístup k českým a moravským dějinám v zásadě odporuje národně orientovanému pojetí českých dějin. Jinými slovy, Palacký Dudíkovo dílo postavil do kontrastu k vlastní koncepci českých dějin. Není sice úplně jasné, zda tak učinil skutečně na základě Dudíkova pojetí moravských dějin a odlišného postoje k minulostním i soudobým událostem ve vztahu k rodícímu se konceptu českého národa v Čechách a na Moravě, či zda se cítil dotčen prostou skutečností, že se někdo ve stejné době pokouší konkurovat jeho celoživotnímu dílu s proklamativním poukazem, že Moravě nevěnoval dostatek spravedlivé pozornosti,

⁸⁵ Eduard hrabě Taaffe, předseda předlitavské vlády Rakousko-Uherska v letech 1868–1870 a 1879–1893.

⁸⁶ BALÍK – FASORA – HANUŠ – VLHA 2015, s. 49–50.

⁸⁷ Dával jim však občas průchod v soukromé korespondenci se svými bratry Antonínem a Eduardem Dudíkovými (viz RYŠAVÁ 2012, s. 75–81).

⁸⁸ Jednalo se o určitou alternativu k české národní identitě, měla však jen krátké trvání. Současnou historiografií bývá toto hnutí charakterizováno nikoliv jako separatismus, ale spíše jako „etnický moravismus“, v kontrastu k tehdejší české národní identitě.

⁸⁹ DUDÍK, Beda. *Mährens allgemeine Geschichte. Im Auftrage des mährischen Landesausschusses. Bde 1–12*. Brünn: G. Gastl + Fr. Winiker, 1860–1888 (dále uvádím ve zkratce MAG); TÝŽ. *Dějiny Moravy. Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského. Díly 1–9*. Praha: B. Tempský, 1871–1884 (dále uvádím ve zkratce DM).

⁹⁰ DUDÍK, Beda. *MAG, Band I*. Brünn, 1860, s. 145–147.

⁹¹ Blíže BRANDL, Vincenc. *Welehrad. Wiederlegung gegen dasselbe von dr. Dudík im 1. Bande seiner mährischen Geschichte erhobenen Zweifel vom Standpunkte historischer Kritik*. Brünn, 1860; TÝŽ. *Poloha starého Velehradu*. Historické pojednání. Brno: A. Nitsch, 1862; TÝŽ. *Welehrad*. PA 5, 1863, sv. I, s. 241–251 a 296–306, DUDÍK, Beda. *Antwort auf Vincent Brandl's Welehrad. Wiederlegung der von ihm wieder den 1. Band der Allgemeinen Geschichte Mährens vorgebrachten sogenannten kritischen Bemerkungen*. Brünn, 1860; PLUSKAL, František S. *Welehrad, hlavní a sídelní město velkoknížat staromoravských, že byl a kde byl*. Brno, 1860; BURGERSTEIN, Josef. *Rozjímání k popukání o velehradské Dudíkiádě*. Vídeň: L. Grund, 1861. – Srov. TŘEŠTÍK, Dušan. *Výnalezení tradice aneb Velehrad*. In: *Myslitelství dějiny*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1994, s. 153–157; VOLDÁN, Vladimír. *Pluskalův pamflet na Dudíka. Vlastivědný věstník moravský* 21, 1969, s. 18–23.

⁹² POKORNÝ, Václav Jan. *Švédské a římské dopisy Dudíkovy*. In: BITNAR, Vilém – ZAMYKAL, Ladislav (edd.). *Archiv literární: prameny dějin české literatury katolické: příloha k revui Archa*. Sv. 2. Olomouc: Družina literární a umělecká, 1922, s. 337, dopis č. 4 (B. Dudík A. Dudíkovi), dat. 14. 11. 1852.

⁹³ *Národní listy* 1, 1861, č. 16, ze dne 16. ledna 1861, František Palacký: Historické haraburdí II.

nebo zda se jednalo o osobní podrážděný sentiment z občas připomínaného faktu, že sám Palacký byl původem vlastně také Moravan, ale svým působením se nakonec úspěšně etabloval v Čechách, což se mělo údajně dít podle některých Moravanů na úkor Moravy. V danou chvíli tak proti sobě stáli, prostřednictvím sporu o část Dudíkova aktuálně vydaného díla, na jedné straně konzervativní národně orientovaný liberál a jeden ze strůjčů programu české národní identity v Čechách František Palacký a na straně druhé umírněně konzervativní klerikál, bytostně stále spjatý s upřímně vyznávaným zemským (moravským) patriotismem a se zbytky dříve proklamativně vyznávaného polonofilství, Beda Dudík. Rozdílný ideový pohled na české a moravské dějiny a na soudobé politické a národně orientované dění v českých zemích mohl vést k odlišnému pojetí a interpretaci vybraných historických událostí, což lze doložit v obou tehdy zásadních syntetických pracích. V každém případě po Palackého písemné výtce v Národních listech následovala intenzivní vzájemná korespondence mezi Dudíkem a Palackým, z níž se dochoval jen zlomek. Palacký v Národních listech o Dudíkovi totiž v té souvislosti napsal: „Ustanoven i za zvláštního historiografa zemského Moravan, kterýž sice bohužel již osvědčil se ve protičeském duchu svém, ale důkazů ještě nepodal, ani kdy podá, že by pravá i čtení hodná historie moravská bez české aneb ovšem proti české provésti se dala“.⁹⁴

Dudík se na základě zmíněného článku cítil být dotčen stanoviskem Palackého a vytkl mu, že jsou mu nespravedlivě činěny výhrady z údajně protičeského zaujetí publikovaného díla. Navíc svým článkem Palacký nepřímo podpořil národně orientované moravské vlastence k ještě výraznější aktivitě. Jejich tlak vzrůstal a Beda Dudík začal dokonce uvažovat o tom, že by rezignoval na úřad zemského historiografa a vrátil se k pedagogice, jak naznačil v jednom ze svých listů Alexandru Bachovi v roce 1861. Současně v něm za strůjce soudobých nacionálních nepokojů v podunajské monarchii a současně výpadů na jeho osobu v Brně označil rozbuzené slovanské hnutí (die slavische Partei), tedy v podstatě měl na mysli radikální národně orientované vlastence na Moravě, zastoupené v osobním sporu s Dudíkem archivářem Vincencem Brandlem.⁹⁵ V části vlasteneckých kruhů na Moravě pak skutečně kolovala písemná petice za Dudíkovo odvolání ze stavy placeného místa zemského historiografa, k čemuž ale naštěstí nedošlo.⁹⁶ Situace se přitom nezměnila ani v následujících dvou letech, což způsobilo, že se Dudík raději načas vyhýbal emocemi pobouřenému Brnu, buď za zdmi rajhradského kláštera, nebo na studijních cestách.⁹⁷

Dudíkovi byly v knižní řadě moravských dějin vyčítány i jiné záležitosti, související s celkovou koncepcí díla, s použitým jazykem, příliš velkou hutností informačního obsahu i vědomým straněním římskokatolické církvi v průběhu popisovaných dějin. Z těchto charakteristik nás může zaujmout především ta poslední, neboť zapadá též do jím vyznávaných klerikálně konzervativních postojů, k nimž dospěl po roce 1850 a které souvisejí s jeho tichou podporou na Moravě nepřilíh oblíbeného státního patriotismu (rakušanství). Dudíkovo pojetí českých a moravských dějin se od Palackého dějinné koncepce lišilo také v dalších, poněkud méně výbušných oblastech historické interpretace. Dudík kupříkladu podrobil kritice nejvýznamnější velkomoravská i česká průmyslovská knížata a položil naopak důraz na dějiny křesťanství v českých zemích a na do jisté míry přehlížený a jím spíše přeceňovaný význam historicky podmíněné česko-polské vzájemnosti.⁹⁸

Dudíkova loajalita vídeňské státní administrativě a vládnoucí habsburské monarchii kulminovala v šedesátých letech a na začátku sedmdesátých let 19. století, kdy se představil jako císařský a vládní rada, také jako úřední vyjednavč, církevní diplomat nebo kronikář vybraných císařských výprav.⁹⁹ Týkalo se to jeho oficiální účasti ve válce podunajské monarchie s Pruskem v roce 1866, kde působil ve štábu „jižní“ rakouské armády na italském bojišti jako úřední zpravodaj,¹⁰⁰ dále jeho účasti na císařské výpravě v roce 1869 ke slavnostnímu otevření Suezského průplavu, kde působil jako oficiální kronikář výpravy a císařský kaplan.¹⁰¹ Dále se představil při posuzování majetkoprávních nároků krakovského biskupství na část diecézního majetku na území sousedního Ruska v postavení císařského úředníka, v letech 1865–1866,¹⁰² nebo jako iniciátor a autor návrhu reformy celorakouského archivnictví a nového uspořádání sítí státních archivů v podunajské monarchii, v letech 1854–1874.¹⁰³

Skutečnost, že v sedmdesátých letech 19. století u Dudíka opět převažoval zemský patriotismus nad jinými tehdy rozvíjejícími se a jím poznanými vlasteneckými identitami, dokládá také zmíněná jazyková stránka jeho vícesvazkových moravských dějin. V očekávaném českém jazyce totiž Dudíkovy moravské dějiny vyšly tiskem až ve svém druhém vydání, a navíc překladem z původní německé řady, jen v ojedinělých případech obsahově inovovaném. Český překlad navíc obstarali tři pražští překladatelé, a nikoliv Dudík sám, jak by se dalo očekávat, a ti se také občas pokoušeli zasáhnout i do koncepce a obsahu předkládaného syntetického zpracování moravských

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ ÖStA in Wien, AVA, Nachlässe, Nachlass Alexander Bach – 1813–1859, Briefe, k. 4, ff. 831–832, dopis B. Dudíka A. Bachovi, dat. 17. 2. 1861 na zámku Schillingsfürst v Německu. – V listu se vůbec poprvé otevřeně vyjádřil o možné škodlivosti národně orientovaných myšlenek a hnutí v podunajské monarchii, která ještě v roce 1848 obhajoval.

⁹⁶ RYŠAVÁ, Eva. Beda Dudík, 1815–1890. In: BARTEČEK 2001, s. 83–94, zde na s. 88.

⁹⁷ ÖStA in Wien, AVA, Nachlässe, Nachlass Alexander Bach – 1813–1859, Briefe, k. 4, f. 833, dopis B. Dudíka A. Bachovi, dat. 2. 1. 1862 v Rajhradu.

⁹⁸ Blíže ke koncepci a k pojetí Dudíkovy knižní řady moravských dějin srov. MAHEL 2015, s. 319–347.

⁹⁹ K tomuto plodnému období souhrnně srov. MAHEL 2015, s. 385–414.

¹⁰⁰ „Amtlicher Berichterstatter“ (viz DUDÍK, Beda. *Erinnerungen aus dem Feldzuge 1866 in Italien*. Wien: W. Braumüller, 1870. Srov. RYŠAVÁ, Eva (ed.). Beda Dudík – Vzpomínky na válečné tažení v Itálii 1866. *Bellum 1866* 15, 2006, č. 1, s. 126–150, č. 2, s. 107–129, *Bellum 1866* 16, 2007, č. 1, s. 123–142, č. 2, s. 104–125. – Blíže TÁŽ. Moravský historiograf válečným zpravodajem. Beda Dudík na jižní frontě v Itálii roku 1866. In: *AUPO-FPM. Sborník z konference Mars Moravicus, konané ve dnech 28.–30. 6. 2004 v Olomouci*. *Studia Moravica* 3, 2005, s. 77–85.

¹⁰¹ Blíže DUDÍK, Beda. *Kaiser-Reise nach dem Oriente*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1870.

¹⁰² Blíže DUDÍK, Beda. *Die Krakauer Diöcese und Russland*. *Österreichische Revue* 15, 1867, Heft 4, s. 52–86.

¹⁰³ Blíže MAHEL, Richard. Přes archivní výzkumy k návrhům reorganizace archivní sítě v podunajské monarchii. K některým aspektům činnosti rajhradského benediktína Františka Bedy Dudíka v letech 1850–1874. In: DRAŠAROVÁ, Eva (ed.). *Paginae historiae: sborník Národního archivu. In memoriam PhDr. et Mgr. Václava Babičky*, 22, 2014, č. 2, s. 181–200.

dějin. Dudík až dodatečně a s časovým zpožděním potvrzoval nebo zamítal navrhované změny ze strany překladatelů, vzniklé souběžně s překladem, což udivovalo především pražské národně orientované vlastence a jejich stoupence v Čechách i na Moravě. Dudík se však soustředil zejména na dokončení původní, tedy jazykově německé řady a na další badatelské úkoly, jimiž ho pověřoval moravský zemský výbor nebo vídeňská státní administrativa. Mohlo se tak zdát, že Dudíkovi byl osud jeho jazykově českého vícesvazkového díla lhostejný, stejně jako výhrady, činěné na jeho adresu z pražského vlasteneckého prostředí. Nelze skutečně vyloučit, že zveřejněné výhrady z řad národně orientovaných vlastenců, včetně Palackého důrazné výtky v česky psané publicistice, Dudíkem otráslly a že se v důsledku toho věnoval raději pokračování německé verze svých dějin. Snad také proto, že jazykově německé prostředí na Moravě i v Rakousku jeho první redakci moravských dějin přijalo bez výraznějších připomínek.

Dudíkovo pracovní nasazení pro vídeňskou státní administrativu vrcholilo v polovině sedmdesátých let 19. století. Tehdy se Dudík stále více soustředil na dokončení plánovaných a chronologicky řazených svazků moravských dějin a současně se vrátil k heuristice a k vydávání moravských písemných pramenů. O jeho vyznáváním zemském patriotismu tohoto období svědčí nejlépe tehdejší katalog moravské sekce výstavy, určený pro světovou výstavu ve Vídni v roce 1873. Tradice světových výstav byla exemplárně spuštěna v roce 1851, kdy se výstava podobného formátu konala vůbec poprvé, a to ve Velké Británii. Vídeňská výstava měla ty předchozí ve všech ohledech zastínit.¹⁰⁴ Pro její konání byla vybrána lokalita poblíž vídeňského Prátru (Wiener Prater), kde již po několik let vznikaly rozsáhlé výstavní prostory. Ty byly strukturovány podle jednotlivých států, případně národností a podle stanovených oborových sekcí, jichž bylo celkem pro tuto výstavu 26. Každý stát (národnost) měl pro příslušnou sekci vypracován katalog svých vystavovaných předmětů nebo technologických inovací. Vytvořením katalogu moravské sekce výstavy byl brněnským přípravným výborem pověřen Beda Dudík. Moravské zastoupení na výstavě spadalo do výstavní sekce č. 21, týkající se národopisu a lidové tvořivosti (Nationale Hausindustrie), neboť stěžejní část představených předmětů tvořily moravské lidové kroje. Dudík se věnoval jak zajištění exponátů pro zamýšlenou výstavu, tak pečlivému sepsání katalogu, do kterého umístil i pasáže ke kulturním dějinám rodné země.¹⁰⁵ Úvodní část katalogu tvoří Dudíkův popis moravské země a představení jejího obyvatelstva, které zachytil optikou zemského patriotismu, ovšem s některými nepřehlédnutelnými prvky svědčícími též

pro českou národní identitu, aniž si to možná Dudík připouštěl. Moravany v úvodu účelově konfrontoval se sousedními Čechy, ale i s německým obyvatelstvem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a jistě nepřekvapí, když z tohoto srovnání v Dudíkově textu dopadli Moravané z kulturologického hlediska i porovnáním lidových krojů o poznání lépe než obě výše zmíněné skupiny obyvatelstva. Kromě toho v rámci svého krátkého historického pojednání zdůraznil převahu slovanského etnika nad německým v českých zemích, když ve shodě s tehdejší českou národně orientovanou historiografií obhajoval starší, historicky podmíněnou přítomnost slovanského etnika v českých zemích na úkor německého, které se podle Dudíka usadilo v českých zemích teprve ve 13. století.¹⁰⁶ Moravany pak člení podle nářečních skupin (které se však tehdy výrazně odlišovaly od současného bádání) na Hanáky, Charváty (Croaten), Slováky, Valachy a Lachy (společně s Horáky a Podhoráky). Zatímco jejich charakteristice věnoval podstatnou část celého úvodního textu, německému obyvatelstvu na Moravě naproti tomu pouhé tři strany.¹⁰⁷ I to dokládá, že Beda Dudík se nikdy nestal zapáleným stoupencem konzervativního státního patriotismu, který skutečně v jeho případě musíme chápat spíše jako proklamativní a do jisté míry jako účelově vyznáváný postoj. Státní rakouský patriotismus pojímal Dudík především jako jistou státní garanci a obranu ústavních svobod a stávajícího postavení římskokatolické církve ve společnosti. Dudíkův katalog byl však vydán v době, kdy Moravou přechodně otrásl pokusy o posílení svébytnosti země a jejího řízení, jak na úkor podunajské monarchie, tak především svazku země Koruny české. Jak už jsem ale naznačil, Dudík tyto separátní pokusy nesdílel a nikdy se k takovým ideálům nepřipojil.¹⁰⁸

Po potlačení normativní závaznosti obsahu konkordátu v roce 1870 se Dudík postupně stal příznivcem konzervativního křídla politického katolicismu, jehož čelným reprezentantem se v Rakousko-Uhersku stal moravský zemský poslanec Egbert hrabě Belcredi (1816–1894). To se soustředilo zejména na obranu postavení a vlivu římskokatolické církve, čelící především výpadům vládních politických liberálů, a na realizaci programu politického katolicismu. Belcrediho hlavní tiskové orgány *Vaterland* a *Hlas* Dudík pravidelně sledoval, a když byl v osmdesátých letech jmenován čestným třebečským opatem krátce po stažení vlastní kandidatury v rajhradské opatské volbě (podpořil stávajícího rajhradského převora Benedikta Korčičana),¹⁰⁹ byla zpráva o Dudíkově čestném povýšení německy zveřejněna a oslavována právě ve *Vaterlandu*.¹¹⁰ Nicméně Dudíkova role v tomto politickém hnutí byla výrazně pasivní, neboť se sou-

¹⁰⁴ Už jen počtem členů přípravného výboru pro její konání (Kaiserliche Kommission zur Unterstützung der Verwaltung der Weltausstellung), v čele s arcivévodou Rainerem. Oproti přípravnému výboru v Paříži v roce 1867 s 41 členy, tvořilo císařský výbor 215 členů, působících v 20 pracovních komisích (blíže PEMSEL, Jutta. *Die Wiener Weltausstellung von 1873. Das gründerzeitliche Wien am Wendepunkt*. Wien-Köln: Böhlau Verlag, 1989, s. 22–24).

¹⁰⁵ DUDÍK, Beda. *Welt-Ausstellung 1873 in Wien. Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Mähren. Ethnographisch, statistisch und historisch erläutert und mit Unterstützung des mähr. Landesauschusses herausgegeben von Dr. B. Dudík, O.S.B.* Brünn: R. M. Röhrer, 1873.

¹⁰⁶ „Bis in's zwölfte Jahrhundert hatte das Land nur slavische Einwohner. Dann erst beginnt die Einwanderung der Deutschen [...] demnach Mähren nicht deutsch, sondern slavisch sei“ (DUDÍK 1873, s. 2–3).

¹⁰⁷ „I. Slaven“ (tamtéž, s. 4–49), „II. Deutsche“ (tamtéž, s. 50–52). – Nicméně, adekvátní pozornost nevěnoval ani svým českým sousedům v Čechách.

¹⁰⁸ K moravskému „separatismu“ sedmdesátých let 19. století srov. HÝSEK, Miloslav. Dějiny tzv. moravského separatismu. *Časopis Matice moravské* 33, 1909, s. 24–51, 146–172; KOLEJKA, Josef. České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848–1874. *Brno v minulosti a dnes* 2, 1960, s. 307–371; MALÍŘ, Jiří. Morava na předělu. K formování národního vědomí na Moravě v letech 1848–1871. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, č. 2, s. 345–363; CIBULKA, Pavel. Moravská politika a český státoprávní program v druhé polovině 19. století. In: MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (edd.). *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference „Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě“*. *Disputationes Moraviae* 2. Brno: Matice moravská, 2001, s. 99–110; TÝŽ. Kontury národního vědomí intelektuální elity na Moravě. In: KUBÍČEK – ŘEPA 2010, s. 23–35; JANÁK, Jan: Táborové hnutí na Moravě v letech 1868–1874. In: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století. Sborník studií k 75. narozeninám prof. Jana Janáka*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 219–253.

středil na vlastní odborné, úřední a organizační působení. Případná politická kariéra ho nelákala, a jak se již projevilo v jeho sporu s Vincencem Brandlem v šedesátých letech při jiné příležitosti, Dudík nebyl příznivcem ani politických polemik, ani osobně mířených výpadů, ke kterým jinak v politické praxi běžně docházelo, často formou veřejné mediální platformy. Politický katolicismus na Moravě nepřímo podpořil od poloviny osmdesátých let i celý rajhradský benediktinský konvent, když začal vydávat regionální, politicky angažované křesťansko-demokratické tiskoviny.¹¹¹ To se však dělo bez účasti Bedy Dudíka, i když je nepochybné, že o těchto tiskovinách věděl a že o nich byl jako benediktinský kněz i čtenář česky a německy psaných tiskovin dostatečně informován.

Dudíkovu výše nastíněnou postupnou proměnu vlasteneckých postojů a názorů na české národně emancipační hnutí a podoby a formy tehdejšího vlastenectví v českých zemích lze s trochou opatrnosti vyvozovat a komparovat, jak jsem naznačil, i z odborných a vlastivědných časopisů, do nichž v průběhu svého života přispíval svými popularizačními, edičními a odbornými příspěvky. Platí to zejména v období od čtyřicátých až do konce šedesátých let 19. století. V době, kdy u něj identifikujeme ve čtyřicátých letech sympatie k národně orientovanému vlastenectví (k rozvíjející se české národní identitě), které se u něj snoubí s lokálním patriotismem (moravskou zemskou identitou), přispíval ponejvíce do vídeňské kulturní a vlastivědné revue *Österreichische Blätter*, v letech 1844–1848,¹¹² příležitostně dále do brněnské vlastivědné *Moravie*,¹¹³ dále do vlastivědného Jurendova kalendáře *Moravský poutník*¹¹⁴ a v jednom případě (1845) i do *Časopisu Českého muzea*, vycházejícího z iniciativy Františka Palackého a českých vlasteneckých kruhů v Praze.¹¹⁵ V roce 1848 vrcholil jeho sympatie k českému národně emancipačnímu hnutí krátkou spoluprací s vlasteneckým, jazykově českým časopisem *Týdenník*.¹¹⁶ Po změně vlasteneckých názorů a postojů v letech 1849–1850 publikuje nejprve pouze v sekčních časopisech brněnské Historicko-statistické sekce moravského Historického spolku *Mittheilun-*

gen,¹¹⁷ *Schriften*¹¹⁸ a *Notizen-Blatt*,¹¹⁹ jehož se stal členem v roce 1849. Po akceptaci státního rakouského patriotismu (rakušanství) také v rakouských a německých odborných časopisech, zejména v edičním odborném časopisu pro vydávání a zpřístupňování písemných pramenů k celorakouským dějinám.¹²⁰ Publikáční činnost v odborných časopisech v souvislosti s proměnou jeho postojů je ovšem nutné vyhodnocovat s jistou obezřelostí. Je totiž nepochybné, že v některých moravských i rakouských časopisech by měl příležitost publikovat i bez proklamativního příklonu k doporučenému státnímu patriotismu. Nelze však vyloučit, že to bylo provázáno potížími. Množství odborných časopisů, do kterých Dudík přispěl původní studií nebo komentovanou edicí písemných pramenů, od šedesátých let 19. století narůstalo, což v tomto období nebylo dáno pouze pro vládní a zemské úřady a rakouské odborné instituce přijatelným vlasteneckým postojem samotného autora, ale také postupně nabytou odbornou erudicí i věhlasem, jehož Dudík postupně jako historik, archivář a církevní diplomat dosáhl koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let 19. století. Stal se nepřehlédnutelným badatelem, za nímž zůstalo poměrně rozsáhlé odborné dílo,¹²¹ díky kterému byl později nekriticky přirovnáván k Františku Palackému, a tudíž na Moravě s oblibou nazýván „moravským Palackým“.¹²² Tomu nebyla na překážku ani skutečnost, že v době svého mládí zastával velmi radikální národně orientované, až téměř protimonarchisticky motivované postoje, které teprve v průběhu kariérního růstu postupně vystřídala loajalita mnohonárodnostnímu soustátí a jeho politickému systému, proklamovanému multinacionálnímu státnímu patriotismu a alespoň vnějškově prezentovaná úcta k vládnoucí habsburské dynastii.

Mgr. Richard Mahel, Ph.D.
Národní archiv
Archivní 2257/4, Praha 4 – Chodovec
richard.mahel@nacr.cz

¹⁰⁹ Rajhradským opatem byl v letech 1883–1912.

¹¹⁰ Das Vaterland, 1883, č. 280, ze dne 12. 10. 1883, s. 5, rubrika *Kirchliche Nachrichten*.

¹¹¹ BALÍK – FASORA – HANUŠ – VLHA 2015, s. 62. – Srov. MALÍŘ, Jiří. Německý katolický politický tábor na Moravě v letech 1848–1914. *Časopis Matice moravské* 116, 1997, č. 1, s. 201–215.

¹¹² Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, Geschichte, Geografie, Statistik und Naturkunde (často citován ve zkratce ÖBLK).

¹¹³ Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes.

¹¹⁴ Jurende's Mährischer Wanderer. Geschäfts- und Unterhaltungsbuch für alle Provinzen des österreichischen Kaiserstaates (často citován ve zkratce JMW).

¹¹⁵ *Časopis Českého muzea*. Devatenáctý ročník, 1845.

¹¹⁶ *Týdenník – listy poučné a zábavné*.

¹¹⁷ Mittheilungen der kais. königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn.

¹¹⁸ Schriften der Historisch-statistischen Sektion der kais. königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

¹¹⁹ Notizen-Blatt der Historisch-statistischen Sektion der kais. königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.

¹²⁰ Archiv für österreichische Geschichte (často citován ve zkratce AÖG).

¹²¹ Podle mých zjištění je Dudík autorem přibližně 90 publikovaných monografií, studií, článků a edičních příspěvků (blíže MAHEL 2015, s. 473–475).

¹²² K tomu blíže RYŠÁVÁ, Eva. Beda Dudík – „moravský Palacký“. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1990, č. 1, s. 35–38.